

Любомир Винар

НА СЛУЖБІ ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ: «УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК», 1963-1988

У розвитку української історіографії рік 1963 має виняткове значення. Саме тому 25 років появилася перший випуск *Українського Історика*, як незалежного речника української національної історіографії. І хоч 25 років це відносно малий відрізок часу в історії, проте в українській історіографії на Заході *Український Історик* відіграв виняткову, а навіть переломову роль, якщо йдеться про розвиток української історичної науки й допоміжних історичних наук поза межами України. Якщо взяти до уваги, що київський «Український історичний журнал» був і є органом советської партійної історіографії, отже не має нічого спільного із нормальним і незалежним історичним дослідженням, тоді треба уважати *Українського Історика* за єдиний журнал української національної історіографії, який уже протягом довшого часу репрезентує і розбудовує українську історіографію на Заході. Вдержання і розбудова *Українського Історика* не була легкою справою. Проте протягом 25-и років, не зважаючи на різні перешкоди, *Український Історик* розбудовував національну схему української історії і намагався конфронтувати фальсифікацію українського історичного процесу в советській і у великій мірі західній історіографії, яка була під впливом дореволюційних і еміграційних російських і советських схем історії Східних слов'ян. Треба було не лиш виявляти і виправляти фальшиві концепції історії України, але водночас творити нові історіографічні вартості присвячені різним періодам української історії. Як єдиний журнал української національної історіографії, *Український Історик* має свої специфічні завдання і спрямування.

Автор цих рядків не буде писати з нагоди 25-и літньої появи журналу ще одної ювілейної статті із прославленням *Українського Історика*. Навпаки, у міру можливого, хочемо критично і об'єктивно насвітлити розвиток *Українського Історика* в контексті розвитку української історіографії, зупинитися над його сильними і слабкими рисами, обговоримо головні завдання журналу, а також зупинимося над дальшими перспективами розвитку *Українського Історика*. Автор цих рядків не вірить у ювілейні панегірики і «ювілейне забронзування» журналу. Також я не є прихильником «білих плям» в історичному дослідженні. Тому бажаємо насвітлити розвиток *Українського Історика* так, як він розвивався, себто подати об'єктивну аналізу журналу. І це, на нашу думку, буде гідним і тривалим відзначенням 25-и літньої появи *Українського Історика*, журналу Українського Історичного Товариства.

ГЕНЕЗА І РОЗВИТОК «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА»

Початок *Українського Історика* вяжеться безпосередньо із трьома головними чинниками-причинами: 1) станом української історіографії в советській Україні і на Заході; 2) спробою автора цих рядків і його співробітників причинитися до кращої координації наукової діяльності істориків і дослідників історичних допоміжних дисциплін; 3) діяльності Історичної Комісії «Зарево». Щоправда вже раніше ми писали про генезу *Українського Історика* — проте ці праці вимагають доповнення на основі нових архівних матеріалів¹.

Тепер, з перспективи 25-ох років, можна і треба повніше насвітлити генезу і ранній розвиток *Українського Історика*, а також усталити відповідну періодизацію його розвитку. Наша історична праця базується на архівних матеріалах, а також на пам'яті основника *Українського Історика*. Знаємо, що пам'ять не завжди точна і «безпомилна», а тому автор цього нарису буде вдячний за відповідні доповнення тих, які безпосередньо брали участь в розбудові *Українського Історика* і Українського Історичного Товариства.

Досліджуючи розвиток офіційної советської історіографії в Україні, Олександр Оглоблин писав, що її основним досягненням в 1950-их роках було утворення нової советської історичної схеми, яка була реакцією Москви «на відому концепцію історії Східної Європи, що її створив понад півстоліття тому Михайло Сергійович Грушевський».² Ця схема заявила у вигляді «одобренных ЦК КПСС» *Тезисов о 300-летию воссоединения Украины с Россией (1654-1954)* і була побудована на трьох історичних мітах-концепціях,

¹ Любомир Винар, *Десятиліття «Українського Історика», 1963-1973* (Мюнхен-Нью Йорк: Українське Історичне Товариство, 1974); *«Український Історик» і сучасний стан української історіографії* (Нью Йорк-Мюнхен: Українське Історичне Товариство, 1980).

² Олександр Оглоблин, *Думки про сучасну українську советську історіографію* (Нью Йорк: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, 1963), стор. 18. Автор писав, що схема Грушевського «не зважаючи на всі пізніші зміни та варіації і на всякі маніпуляції офіційної советської науки протягом десятиліть, майже до останньої війни існувала й панувала в советській історіографії. Не дивно, що після війни головний наступ советської влади проти української духовності був скерований саме в напрямку так званої школи Грушевського. Всі сили-від рядового партійця до поета — лавреата (на увазі О. Оглоблин має Н. Бажана) — змобілізовано в другій половині 1940-их років, щоб завдати рішучого удару не так живим і мертвим репрезентантам цієї «школи», як самій «отравленной теории» Грушевського. Наслідком того було з'явлення нової советської схеми історії Східної Європи», *там же*, стор. 18. Тут треба підкреслити, що побіч Грушевського партійні апаратчики згадували також В. Липинського і Дм. Дорошенка, яких твори були виразником «буржуазно-націоналістичною ідеологією» антинародної «імперіялістичної буржуазії та інших експлуаторських класів». Див. Д. З. Мануйльський, «Ленін і Сталін про завдання вивчення історії радянського суспільства», *Наукові Записки Інституту Історії України*, том 3, 1950, стор. 13. Докладніша аналіза схеми М. Грушевського і погрому його історичної школи подана в монографії Любомира Винара, *Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934). У 50-ліття смерті*. (Нью Йорк: В-во «Сучасність», 1986), стор. 79-100.

а саме: 1) міт про спільне походження українського і російського народів, зв'язаних «єдністю походження і спільністю всього історичного і культурного розвитку»³; 2) концепція «возз'єднання України з Росією (Переяславська рада) і 3) концепція-знов таки мітична-спільної вітчизни («отчества»), колись Росії, тепер СРСР... Ця схема створена ЦК КПСС, є «основоу основ», немов би «символом віри советської, зокрема української історіографії»⁴. Не зважаючи на т. зв. період десталінізації, після відбуття 20-ого конгресу КПСС у 1956 році, українські советські історики в 1960-их роках не могли звільнитися від директив комуністичної партії і далі наголошували партійність історіографії. Ф. П. Шевченко, тодішній відповідальний редактор київського *Українського Історичного Журналу* писав, що «партійність історичної науки — це її зв'язок з життям, з дійсністю... Історик-марксист, активний член суспільства, не може не стати на бік прогресивного класу, не може не радіти його успіхами, осуджувати тих, хто затримує рух суспільства вперед. Послідовна і суворая партійність — це прояв високої класової свідомості того, хто займається вивченням історії. Так звана «об'єктивність» і «безпартійність» в науці є лише прикриттям для ворожих теорій»⁵. Самозрозуміло, що саме ця партійність советської історіографії виключала можливість незалежного історичного дослідження і сприяла наглядному фальшуванню історії України в різних періодах її розвитку. І хоч під час «доби Шелеста» (1963-1972) в Україні нечисленні дослідники намагалися частинно реабілітувати деяких українських дореволюційних істориків (напр. М. І. Костомарова, М. Драгоманова, О. Лазаревського, Д. Яворницького та інших), а М. Ю. Брайчевський мав мужність заявити, що советська історична схема (вже вищезгадані Тези КПСС з 1954 року) «викривляють історичну правду», і історики примушені через партійний контроль «приховувати загальновідомі і цілком беззаперечні факти»⁶, то ця ревізійністична реакція деяких дослідників на советські партійні, історичні дослідження, була короткотривала, і вже в 1972 році в українській советській історіографії бачимо далі самовіддане достосування до партійної лінії і вже згадуваної советської схеми історії України. Рівночасно в тому часі посилювалася русифікація української культури і українського наукового життя.

Розвиток української історичної науки на Заході безпосередньо в'яжеться

³ К. Г. Гуслистий, *Боротьба українського народу проти іноземних поневолювачів Визвольна війна 1648-1654 і возз'єднання України з Росією* (Київ: Академія Наук УРСР, 1954), стор. 7.

⁴ Олександр Оглоблин, *цит. пр.*, стор. 20.

⁵ Ф. П. Шевченко, «Про створення *Вступу до історичної науки*», *Український Історичний Журнал*, ч. 1, 1959, стор. 94. Тут треба згадати, що Ф. П. Шевченко в 1960-их роках був одним із головних організаторів наукової історичної праці в Україні. Уже в 1967 році він втратив відповідальне редакторство УІЖ через намагання реабілітувати М. Грушевського. Докладніше про цей період советської української історіографії в Lubomyr R. Wynar, „The Present State of Ukrainian Historiography in Soviet Ukraine: A Brief Overview,” *Nationalities Papers*, Vol. VII, No. 1, 1980.

⁶ М. Ю. Брайчевський, *Приєднання чи возз'єднання?* (Торонто: «Нові Дні», 1972), стор. 8.

з діяльністю українських і неукраїнських наукових установ і університетів, науковою працею і творчістю істориків, дослідників допоміжних історичних дисциплін і науковими історичними виданнями, які появляються в українській англійській і інших мовах.

Обговорюючи стан і розвиток української історіографії на Заході, автор цих рядків наголосив у 1980 році три основні етапи її розвитку: 1) Роки 1945 до 1952, в яких історична наука розвивалася головню в українських наукових еміграційних установах в Європі⁷; 2) Переходовий період, який охоплює роки 1952 приблизно до 1964, в яких українські історики включаються в розбудову українських наукових установ у США, Канаді, а також інших країнах їхнього замешкання. Також молодша генерація науковців, у міру можливого, включається в американське і канадське наукове життя та педагогічну і науково-дослідчу працю в неукраїнських наукових і високошкільних установах. В Європі даліше продовжує діяльність НТШ, УВУ, римський науковий осередок і інші установи; 3) Третій період, який, приблизно зачинається в 1965 році і триває до тепер. Тоді постало Українське Історичне Товариство і *Український Історик*⁸.

Важливо підкреслити, що між центральними науковими установами (НТШ і УВАН) існували від 1947 року непотрібні напруження, які мали негативний вплив на координацію наукової діяльності українських установ і на розвиток української історичної науки. Витрата часу й енергії на доказування котра установа є «найстаршою академією наук» ілюструють цю ситуацію. Також підготовка «світового конгресу української вільної науки» в 1967 році за ініціативою проф. Романа Смаль-Стоцького, голови Головної Ради НТШ в Америці, без участі НТШ в Європі й УВАН у США і Канаді, наглядно вказують на поважні непорозуміння між науковими установами і деякими організаторами наукового життя. У цій статті не маємо часу і місця зупинитися докладніше над цими організаційними науковими конфліктами, але можна зробити припущення, що їхніми причинами були головню амбіції поодиноких вчених і установ, які привдоподобно не розуміли потреби координації українського наукового життя в діаспорі.⁹

Брак відповідної координації праці істориків і співпраці між науковими

⁷ Докладніша аналіза діяльності українських наукових установ у тому часі подана у нашій праці — Lubomyr R. Wynar, "Ukrainian Scholarship in Exile: The DP Period, 1945-1952," *Ethnic Forum*, Vol. 8, No. 1, 1988, pp. 40-72.

⁸ Обговорюючи третій період, автор цих рядків писав, що в тому часі на деяких університетах постали українознавчі наукові інститути (напр. при Гарвардському і Альбертському університетах), а також УВАН і НТШ пожвавили науково-видавничу діяльність. Також пожвавив свою педагогічну діяльність Український Вільний Університет і Український Католицький Університет в Римі. У тому часі українські наукові установи й історики, у значній мірі, активізуються в американських і канадських історичних і славістичних академічних товариствах. Цей період також характеризується, до певної міри, децентралізацією українського наукового життя. Ширше обговорення в Любомир Винар, *Український Історик і сучасний стан історичної науки*, стор. 11-12. Тут треба також згадати про активізацію українського наукового життя в Австралії.

⁹ Інформації про становище НТШ і УВАН до координації, а навіть об'єднання цих установ знаходимо в комунікаті НТШ з 31 грудня 1947 року «Становище Ви-

установами, а головню без історичного періодичного журналу, було тяжко дослідникам вив'язуватися із своїх завдань, які у першу чергу зводилися до виявлення і критики фальшивих гіпотез советських і західних істориків базованих на схемі російських еміграційних або советських істориків. Журнали, які виходили в тому часі не могли сповнити ролі загального історичного періодика, в якому могли б співпрацювати представники різних генерацій українських істориків.¹⁰ Уже в 1955 році я прийшов до переконання, що молода генерація українських істориків мусить за всяку ціну причинитися до позитивної розв'язки цього невідкладного проєкту видання історичного журналу, а разом мусить конструктивно вплинути на покращання взаємин між науковими установами. Можливо, що тоді я був доволі наївний і ідеалістично підходив до справ співдії наукових установ, які повинні перш за все дбати про розвиток українського наукового життя і видання вартісних наукових праць — але така була моя настанова в тому часі. І тут треба згадати, що поява «Українського Історика» має свою «передісторію», без якої було б тяжко зрозуміти генезу і розвиток нашого журналу.

В 1955 році я написав проф. Олександрові Оглоблину декілька листів у двох засадничих справах: 1) видання історичного журналу, 2) потребу організації незалежного історичного товариства, яке не було б обтяжене різними непорозуміннями і в якому могли б співпрацювати члени НТШ, УВАН, а також історики, які не були їхніми членами і працювали самостійно. Олександр Петрович у принципі поставився позитивно до цих проєктів, але разом перестерігав, що видання історичного журналу «дуже нелегко буде зробити», а також писав, що «ні НТШ, ні УВАН нам не допоможуть»¹¹. Відносно організації нового історичного товариства, проф. О. Оглоблін радив перш за все обмірковувати потребу і можливість відновлення пражського Українського Історично-Філологічного Товариства в Аме-

ділу НТШ в справі об'єднання з УВАН в одну наукову установу»; *В справі єдиного центру* (Авгсбург: УВАН, 1948). Ця брошура появилася в серії *Літопис УВАН* ч. 8. З європейського терену ці непорозуміння поширилися на американський терен, зокрема вони загострилися за головства в АНТШ проф. Романа Смаль-Стоцького (1893–1969), який був головою Наукової Ради НТШ. Також поважні непорозуміння існували між Головною Радою НТШ і НТШ в Європі, яке очолював проф. Володимир Кубійович.

¹⁰ Тут треба згадати спробу НТШ видавати українознавчий журнал *Сьогочасне і минуле* (1948/49), який по двох випусках перестав виходити. *Записки НТШ* по-являлися нерегулярно і не могли сповняти ролі наукового журналу. Від 1951 року з рамені УВАН зачали появлятися англломовні *Аннали*, а також на початку 1950-их років випущено два томи *Наукового Збірника* УВАН (1952–1953). В Мюнхені появлялися неперіодично *Наукові Збірники* УВУ, а в Італії римський науковий осередок Отців Василіян видавав *Записки ЧСВВ*. У Парижі історик Ілько Боршак неперіодично видавав цікавий українознавчий журнал *Україна* (1948–1953). Усі ці видання мали свої специфічні завдання і появлялися нерегулярно. Вони не могли сповнити ролі історичного журналу.

¹¹ Лист О. Оглобіна до Л. Винара з 30 грудня 1955 р. (Архів Л. Винара). У листі він писав «історичний журнал (спершу у формі неперіодичних збірників) треба думати. Це дуже нелегко зробити. Головне потрібна „душа“ справи. Це тільки Ти можеш зробити, я вже застарий». Це була відповідь, на мою думку, незадовільна.

риці — він був останнім заступником голови УІФТ проф. В. Щербаківського і мав від нього уповноваження відновити діяльність Товариства.

Не зважаючи на песимістичну прогнозу Олександра Петровича щодо допомоги наших двох головних наукових установ, я вирішив ще раз «спробувати щастя» і порушити ці справи на сторінках преси. У лютому 1956 року в «Свободі» я писав, що наші наукові установи «не можуть спромогтися на періодичний історичний журнал. Це дуже велике недомагання», а разом підкреслював, що журнал могли б «видавати НТШ і УВАН спільно»¹². Рівночасно в цій статті видвигнуто справу створення історичного товариства, мовляв «знаючи, що створення координаційного тіла для дослідів і співпраці не вдаються (а така можливість є), можна знайти інший вихід: можна б оформити професійне т-во українських істориків»¹³. Можна ствердити, що стаття до певної міри заактивізувала ці дві важливі справи. Уже у травні 1956 року після наукової конференції УВАН в Нью Йорку, історики обговорили цю статтю і в принципі позитивно поставилися до моїх пропозицій¹⁴. Проте на цьому і скінчилося, ніхто з учасників нарад не подав конкретного пляну для реалізації цих двох проєктів. Тоді я побачив, що майже неможливо, щоб НТШ і УВАН *спільно* започаткували видання історичного журналу. Проте тут важливо ствердити, що ще в 1956 році ми пропагували співпрацю між УВАН і НТШ. Отже усі пізніші закиди деяких членів вищезгаданих установ, що ми започаткували видання історичного журналу з метою ослаблення праці НТШ або УВАН не видержують жадної критики і не відповідають правді. Навпаки, у 1950-их роках ми наголошували потребу і konieczність співпраці між нашими науковими установами.

Пригадую, що приблизно в тому самому часі, я порушив справу видання історично-українознавчого журналу з проф. Володимиром Кубійовичем під час його побуту в Америці. Він розумів вагу видання такого періодика, але разом твердив, що не вірить в його реалізацію. Цей

Він, як один з найвидатніших українських істориків з авторитетом, напевно з успіхом міг зорганізувати історичний журнал.

Тут треба підкреслити, що проф. О. Оглоблин був моїм професором і я мав до нього велике довір'я в справах організації праці істориків. Він запросив мене до співпраці в УВАН і в тому часі співпрацював з Історичною Комісією «Зарева», яка намагалася, з допомогою старших науковців, провадити наукову діяльність. У 1955/56 роках головою Історичної Комісії був д-р Марко Антонович, а я допомагав йому в організації наукових конференцій.

¹² Любомир Винар, «До питання організації історичних дослідів», *Свобода*, ч. 33, 21 лютого 1956.

¹³ Там же.

¹⁴ Про ці наради я писав так: «По засіданні (конференції УВАН — Л.В.) ми зробили засідання істориків — проф. Оглоблин, Чубатий, Соневицький, Грицак, Винар. Зійшлися ми в справі організації професійного історичного товариства. Основою дискусії стала моя стаття в „Свободі“, присвячена справам організації історичних дослідів. Усі прийшли до переконання, що такої організації потрібно-опонував дещо лише П. Грицак... Може з цього задуму щось вийде, а може ця іскра згасне так, як вже потухло багато шляхетних задумів. Побачимо». *Записник*, част. I, 1956-1959, стор. 20-21 (рукопис, архів Л. Винара).

песимізм головного редактора *Енциклопедії Українознавства* мене не переконав і ми вирішили даліше робити заходи для видання історичного журналу.

У серпні 1958 року у статті «Криза організації історичних дослідів», я підкреслив кризову ситуацію української історичної науки, а разом писав, що «на жаль ми не спромоглися на видання періодичного історичного журналу, що став би базою-об'єднанням наших істориків. Першорядність значення такого журналу не лише для історичних дослідів, але й для цілої української культури не треба спеціально підкреслювати. Навколо такого журналу українознавства мав би змогу гуртуватися український науковий світ. Це привело б до відродження завмираючих історичних дослідів».¹⁵ Отже питання потреби історичного журналу було ясно з'ясоване на сторінках української преси — тепер треба було братися до реалізації даного завдання.

Тут треба також згадати, що в тому часі велася в українській пресі дискусія про потребу заснування катедри українознавства при американському університеті,¹⁶ а також в 1960 році деякі українські історики брали участь в 11 міжнародному історичному конгресі істориків у Стокгольмі¹⁷ — і це також, ще більше, утвердило нашу думку, що українські історики мусять координувати свою працю на міжнародному форумі, а також мати свій історичний журнал для дальшого розвитку української історіографії. Під кінець 1959 року я перебрав від д-ра Марка Антоновича керівництво Історичної Комісії «Зарева» і це також зобов'язувало до випрацювання конкретного плану праці Комісії, який також включив видання історичних публікацій.

У звіті Секретаріату делегації НТШ читаємо, що вони також думали про потребу створення «Українського Історичного Товариства у вільному світі та видання періодичної фахової публікації, що стала б платформою для наукових дебат українських дослідників історії».¹⁸ Отже, як бачимо, раніше висловлені нами думки про потребу створення професійного това-

¹⁵ Любомир Винар, «Криза організації історичних дослідів», *Свобода*, ч. 157, 16 серпня, 1958. У цій статті я писав про створення організації істориків: «Передумовою до виконання усіх цих завдань, на нашу думку, є створення сильної організації українських істориків, що зуміла б не лише формально об'єднувати дослідників, але й організувати справжній варстат праці... Нам здається що доцільно було б скликати конференцію українських істориків, на якій можна всі ці справи обговорити».

¹⁶ З цих статей згадаємо: Лев Шанковський, «Ще про катедру українознавства в ЗДА», *Свобода* ч. 110 з 11 червня 1958; Роман Смаль-Стоцький, «Паки й паки про катедру в Колюмбії», *Свобода*, ч. 131, 11 липня 1958; Михайло Ветухів, «В справі української катедри при американському університеті», *Свобода*, ч. 132, 15.VII, 1958.

¹⁷ Б/богдан/ К/ентржинський, «Україна на міжнародному конгресі істориків», *Свобода*, ч. 174, 10.IX.1960. З українських істориків взяли участь в конгресі М. Чубатий, Б. Кентржинський, Т. Мацьків, І. Лисяк-Рудницький, П. Феденко та інші. М. Чубатий і Б. Кентржинський були головними опонентами советських істориків і їхніх концепцій Східньо-Європейської історії.

¹⁸ «Світовий конгрес істориків у Стокгольмі», *Свобода*, ч. 162, 1960.

риства і видання історичного журналу спопуляризувалися серед ширших кіл істориків. На жаль, у 1960-ому році ніхто із учасників стокгольмського конгресу не взявся до систематичної реалізації цих проєктів.

Час від 1960 до 1963 вийнято багатий на події в українському академічно-професійному і науковому житті. І так у 1960 році починає активізуватися видавнича діяльність Історичної Комісії Зарева, в 1961 році постає Українсько-Американська Асоціація Університетських Професорів,¹⁹ а рік пізніше за ініціативою Івана Лисяка-Рудницького при Історичній Секції УВАН твориться «Редакційно-видавнича комісія Історичних Збірників» і починають відбуватися щорічні конференції українських істориків і дослідників суспільних наук. Також від 1961 року, головню за ініціативою Богдана Винара, починає діяти Товариство Українських Бібліотекарів,²⁰ а у липні 1963 постає Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство.²¹

Усі ці новостворені товариства і професійні організації мають посереднє або безпосереднє відношення до народження *Українського Історика* в 1963 році. І тому треба, бодай коротко, зупинитися над цими подіями і наświetлити їх в контексті появи українського історичного журналу.

Історична Комісія «Зарева» об'єднувала в 1950 і 1960-их роках молодих адептів історичної науки, і співпрацювала із старшими українськими істориками. У 1960 році, з рамені І.К., я зачав видавати серійне видання «Гетьманська Держава», а також ми тоді вірили, що в короткому часі відновиться видання *Розбудови Держави*, що перестала виходити в 1958 році, і в якій друкувалися наукові дослідження членів Історичної Комісії і представників старшого покоління українських вчених.²²

¹⁹ Асоціація Університетських Професорів постала 2-ого вересня 1961 року в Клівленді. Ініціативна група новопосталого товариства складалася з Мирона Мельника, Михайла Папа і Любомира Винара. У програмі діяльності асоціації наголошувало науково-видавничу діяльність і співпрацю з українськими і американськими науковими товариствами. «Українська Асоціація Університетських Професорів», *Новий Шлях*, ч. 38, 23.IX.1961: *Свобода*, ч. 175, 15.IX.1961.

²⁰ Богдан Винар, «До завдань українських бібліотекарів», *Свобода*, ч. 199, 15.XI.1960; В.С. «Новостворене Товариство Українських Бібліотекарів», *Бюлетень Т-ва Українських Бібліотекарів Америки*, ч. 1962, стор. 11-12. Українські бібліографи і бібліотекарі в тому часі обговорювали питання видання бібліографії українських публікацій на Заході. Тоді також, зовсім природно, уважалося, що професійне бібліотечарське товариство позитивно розв'яже питання біжучої бібліографії україніки.

²¹ Основуючі збори УГГТ відбулися 1 липня 1963 року Організаційний Комітет товариства очолював Любомир Винар і Роман Климкевич. Див. «Висліди виборів Управи УГГТ», *Бюлетень Українського Генеалогічного і Геральдичного Т-ва*, т. I, ч. 1, стор. 1-2. Головою Товариства обрано Олександра Оглоблина. Додаткові інформації в статті «Постання Українського Генеалогічного і Геральдичного Товариства», *Свобода*, ч. 202, 30.X.1963.

²² Академічне товариство національного солідаризму «Зарево» постало в 1949 році в Мюнхені, за головною ініціативою д-ра Марка Антоновича, який також заініціював творення студійних комісій Зарева, в яких гуртувалися молоді дослідники українознавчої і ідеологічної проблематики. Він також був основником українознавчого і ідеологічного кварталника *Розбудова Держави*, який М. Антонович редагував від його початку в 1951 році до 1953 включно. Від 1954 до 1958 року ре-

Проте в 1960 і 1961 роках *Розбудови Держави* не відновлено, і тоді ми запланували видання «Історіографічного Збірника», неперіодичного видання, якого перший випуск був присвячений підсумкам здобутків української історіографії від 1945 до 1960 років.²³ Цей проєкт не зреалізовано в 1962 році з уваги на постання за ініціативою Івана Лисяка Рудницького «Редакційно-видавничої комісії *Історичних збірників*», історичного серійного видання, що мало появлятися з рамені УВАН і її Історичної Секції.²⁴ У зверненні Редакційно-видавничої комісії «Історичних Збірників» із початку 1963 року читаємо:

Ініціативна група істориків та дослідників суспільних наук опрацювала плян видання окремого нового журналу під назвою «Історичний Збірник» Метою цієї публікації є створення відповідного форуму для появи наукових праць з різних ділянок історії України та її політично-суспільних проблем. Збірник цей мав би виходити українською мовою, спочатку неперіодично, а згодом з надією, що ця публікація розвинулася б у постійний історичний та українознавчий журнал.

Матеріали до першого тому «Історичного Збірника» розміром 200-250 стор.

дактором Р.Д. був д-р Богдан Винар, який в 1960-61 роках також відповідав за працю і координацію студійних комісій «Зарева». Із старших вчених в Р.Д. співпрацювали такі відомі дослідники, як О. Оглоблин, Я. Пастернак, Є. Гловінський, О. Юрченко та інші. Першим і останнім випуском серійного видання Історичної Комісії в 1960 році була розвідка Любомира Винара, *Проблема зв'язків Англії з Україною за часів гетьманування Богдана Хмельницького, 1648-1654*, Лондон-Клівленд: Історична Комісія «Зарева», 1960, 21 стор. (Серія: Гетьманська держава, ч. 1); це була відбитка з праці, яка друкувалася у «Визвольному шляху» в Лондоні).

²³ У першому випуску «Історіографічного збірника» Історичної Комісії «Зарева» мали появитися праці М. Антоновича, О. Оглоблина, П. Курінного, М. Ждана, І. Каменецького та інших дослідників.

²⁴ Тут треба згадати, що Ініціативна Група журналу УВАН, рівночасно була «Ініціативною групою по скликанні конференції істориків та суспільних науковців» при Академії, яка починаючи від червня 1962 року скликувала щорічні історичні конференції. Ця ініціативна група діяла з доручення Історичної Секції УВАН, яку очолював проф. О. Оглоблин.

Головою І. Групи був І.Л. Рудницький, а секретарем Осип Данко. Список членів групи поданий у листі-повідомленні Осипа Данка з 16 січня 1962 року (архів І. Винара). Стаття про відбуття першої конференції в УВАН появилася в *Свободі* — О.Д (правдоподібно О. Данко-Л.В.) «Конференція українських істориків і дослідників суспільних наук в УВАН з ДА», *Свобода*, ч. 175, 13.IX.1963.

Цікаво згадати, що в статті подано важні інформації про пляни І.Л. Рудницького, голови І. Групи, який у другій частині конференції з'ясував «низку організаційних справ та намітів деякі прикитичні завдання на розгляд Учасників Конференції. Ухвалено не творити під сучасну пору професійного товариства українських істориків та суспільних науковців, а замість того активізувати видання наукового органу в формі тематичних збірників українською мовою». Як бачимо наші ідеї з 1956 року дискутувалися в колах українських науковців ще в 1962/63 роках. Можна також припускати, що наше повідомлення про підготову «Історіографічних Збірників» Історичної Комісії «Зарева» мало вплив на подібний проєкт І. Лисяка-Рудницького з рамени УВАН.

уже готові. Оформилася Редакційно-видавнича комісія з проф. О. Оглоблином на чолі та д-ром І. Лисяком-Рудницьким, як діловим редактором. Редактором «Історичного Збірника» ч. 1 обрано Всеволода Голубничого. Перший том «Збірника» міг би з'явитися вже влітку цього року...²⁵

Самозрозуміло, що не було жадного сенсу видавати два історичні журнали-збірники і розпорошувати нечисленні сили українських істориків. Я вирішив повністю підтримати ініціативу І. Лисяка-Рудницького і допомогти йому в реалізації цього важливого задуму, маючи надію, що ми зможемо скоординувати нашу діяльність.

Одне, що мене тоді застановило, це був брак його порозуміння з НТШ, УВУ та іншими науковими установами, а чейже розходилося про видання репрезентативного журналу української історіографії і українознавства. У листі з 12 жовтня 1962 року І. Лисяк-Рудницький просив мене, щоб я став членом Редакційної Комісії і відповідав за матеріали «середньої/козацької доби української історії» — на це я дав йому свою згоду.²⁶ Тоді я також писав до голови Історичної Секції УВАН проф. О. Оглоблина, що було б добре, якщо б ми злучили «плян УВАН з пляном Історичної Комісії „Зарева“ і спільно видали б збірник».²⁷ Проте, Рудницький на це не погодився, а О. Оглоблін згодом писав, що «ідею окремого історіографічного збірника «Зарева» варта зберегти й може дещо пізніше — перевести в життя».²⁸ Тим часом я зустрінувся в Колорадському університеті з проф. С. Гаррісоном Томсоном (S. Harrison Thomson) міжнародної слави істориком і редактором двох престижних історичних журналів *Journal of Central European Affairs* і *Medievalia et Humanistica*.²⁹ У відносно корот-

²⁵ Це повідомлення УВАН і її «Редакційно-видавничої комісії *Історичних Збірників* з початку 1963 р. підписав О. Оглоблін, головний редактор, і такі члени — Любомир Винар, Всеволод Голубничий, Осип Данко, Олександр Домбровський, Мирослав Лабунька, Юрій Лавріненко, Василь Маркус, Ярослав Пеленський, Іван Лисяк-Рудницький (голова), Олег Федішин (заступник голови для фінансових справ). Архів Л. Винара, міміографічне видання.

²⁶ Лист І.Л. Рудницького до Л. Винара з 12 жовтня 1962 року (архів Л. Винара). Я мав також застереження, що редактором першого випуску історичного збірника назначено не історика, а економіста В. Голубничого, а також висловив думку, що він доволі догматично може підходити до редагування журналу. На це Рудницький відписав, що «не може бути мови про те, щоб в „Історичному Збірнику“ заводили якусь „диктатуру“ редактора поточного тому, в даному випадку кол. Голубничого». Лист Л. Рудницького до Л. Винара з 27 лютого 1963 року (архів Л. Винара).

²⁷ Лист Л. Винара до О. Оглоблина з 31.X.1962 (архів Л. Винара).

²⁸ Лист О. Оглоблина до Л. Винара з 11.XII.1962. Усі листи проф. О. Оглоблина до мене зберігаються в моєму архіві. Також мої листи до проф. О. Оглоблина, він передав на збереження до мого архіву.

²⁹ Докладніше про життя і наукову творчість Томсона у нашій праці Lubomir R. Wynar, S. Harrison Thomson. *Bio-bibliography*. (Boulder: University of Colorado, 1963). Професор Томсон знав деяких українських науковців ще з 1930-их років. Він студіював в Оксфордському університеті, а згодом в Карловому університеті у Празі, де зазізнався з українськими професорами — істориками з УВУ. Також знав деяких українських учених в Америці з різних наукових з'їздів і конференцій.

кому часі ми зав'язали тісну співпрацю і часто в розмовах порушували різні питання історії України. Томсон уважав, що українські історики повинні мати свій власний журнал на сторінках якого могли б спростовувати фальшиві концепції історії України в советських і американських наукових працях, і такий журнал, на його думку безпосередньо спричинився б до піднесення престижу української історіографії на Заході. Його поради також мали вплив на наше рішення започаткувати видання *Українського Історика* під кінець 1963 року.

Ще перед виданням журналу, я обмінювався думками відносно запланованого видання з Марком Антоновичем, Олександром Оглоблином, Н. Полонською-Василенко, Богданом Винарем, Левом Биковським та іншими дослідниками. Треба ствердити, що більшість з них не вірила, що такий журнал може вдержатися на поверхні життя протягом декількох років, але вони засадничо поставилися позитивно до цієї справи. Тут важливо підкреслити, що спершу я мав на увазі видавати історично-інформативний бюлетень, який не був би в жадному «конфлікті» із запланованим історичним серійним виданням І. Лисяка-Рудницького — отже тут не ішлося про жадну конкуренцію, а про поширення історіографічно бібліографічної бази української історіографії.

У листі з 25 березня 1963 року до автора цих рядків проф. О. Оглоблин писав:

Ідея історичного бюлетеню, безперечно, дуже добра. Але знов — таки, чи будуть фонди на це видання. Бо було б неприпустимо видати перше число — й на тому закінчити. Статтю з охотою напишу, але лише тоді коли справа стане цілком реальною.³⁰

Подібні застереження висловлював Марко Антонович, який уважав, що він «не був би схильний починати це видання (журнал — Л.В.) не маючи принаймні забезпечених три числа.³¹ Якщо ідеться про нормальне планування будьякого серійного видання О. Оглоблин і М. Антонович та інші мої приятелі мали повну рацію. Але це не були «нормальні часи» — треба було діяти і «проти надії сподіватися» — і я вирішив, без огляду на більш, як незavidну економічну ситуацію, приступити до видання історичного журналу. Сьогодні, з перспективи 25 років, можна сказати, що це був правильний крок, але в 1963 році це мабуть виглядало, як якесь «історіографічне донкіхотство», яке свідчило про тодішню настанову основ-

³⁰ Лист О. Оглоблина до Л. Винара з 25 березня 1963 р.

³¹ Лист Марка Антоновича до Л. Винара з 1 жовтня 1963 року. Свого часу я пропонував, щоб два випуски журналу «Смолоскип», що появлявся за редакцією Осипа Зінкевича, були відступлені Історичній Комісії Зарева. Проте М. Антонович, уважав, що на таку концепцію ніхто не піде. Натомість він в листі згадував про можливість видавати «додаток» до Смолоскипу. На зважаючи на свої застереження, Марко Антонович, після виходу першого числа «Українського Історика» під кінець жовтня 1963 р., значно допоміг в розповсюдженні нашого видання в Едмонтоні, Монреалі, Саскатуні і Торонті. Див. лист М. Антоновича до Л. Винара з 18 грудня 1963 року (архів Л. Винара).

ника *Українського Історика*. Це наставлення мабуть об'єктивно відзеркалене в моєму записнику, в якому я писав таке:

До сьогоднішнього дня українські наукові установи не спромоглися на видання репрезентативного історичного журналу. Немає сумніву, що дальший розвиток української історіографії у вільному світі великою мірою залежатиме від видання історичного періодика, в якому співпрацювали б історики пов'язані з НТШ, УВАН та іншими установами. Це мусить бути орган незалежної української історичної думки. На цьому форумі треба піддати науковій критиці тенденційні писання советських і західних істориків, в яких історія України представлена в кривому дзеркалі. Там будуть появлятися нові історичні студії, будуть обговорюватися усі важливіші видання присвячені нашій історії. Вже пора мати українським історикам свою власну трибуну для обміну думок, для наукової критики. Мені здається, що для досягнення цієї мети треба буде плисти проти хвиль загального збайдужіння української громади до потреб української історичної науки, треба перебороти упередження багатьох людей, які хоча і займаються історичними дослідженнями, проте дотепер гальмували працю тих, які загальне добро ставили вище своїх приват. Хай 1963 рік стане роком в якому український історичний журнал стане дійсністю.³²

Я повністю усвідомлював собі, що реалізація нашого задуму, буде майже неможливою, якщо наші видатні історики не захочуть стати співробітниками журналу, а також, якщо в короткому часі не вдасться розбудувати бодай мінімальної фінансової бази для журналу. Я тоді звернувся до Олександра Петровича Оглоблина написати коротку програмову статтю про завдання українських істориків — і він це зробив. Також Василь Дубровський, Богдан Винар, Роман Климкевич, Михайло Ждан і Наталія Полонська Василенко дали свої статті або рецензії до першого випуску *Українського Історика*, що появилися під кінець жовтня 1963 року згідно із моїм редакційним планом.³³ Також ми тимчасово розв'язали до певної міри фінансову сторінку і друкували *Українського Історика* у чикагівській друкарні «Української видавничої спілки».³⁴ Якщо ідеться про назву жур-

³² Мій «Записник» (рукопис), 1 січня 1963 р. Це були так би мовити мої новорічні побажання і постанови на 1963.

³³ У листі до О. Оглоблина з 25 липня 1963 року я писав, що заплановане видання буде друкувати короткі статті, «хроніку бібліографії і рецензії». Також до уваги взято друкування архівних матеріалів.

³⁴ Для зменшення коштів друку я зробив тимчасовий договір із Українсько-американською видавничою спілкою в Чикаго, яка видавала місячник «Самостійна Україна» (видання ОДВУ). Згідно з цим домовленням, друкарня мала друкувати У.І. із поважною знижкою, а за це деякі матеріали У.І. могли передруковуватися в «Самостійній Україні». І так у жовтневому випуску С.У. (ч. 10 (176)) появилася сторінка-розділ У.І. з таким поясненням: Завдяки співпраці з головою Історичної Комісії «Зарева» п. д-ром Л. Винарем, маємо змогу відкрити в нашому журналі відділ п.з. «Український Історик» (стор. 7). Тут треба сказати, що опісля деякі критики підкреслювали, що У.І. ідеологічно пов'язався з С.У... Це була фантазія або зловісні наклепи, щоб причепити ярлик «партійности» новонародженому виданню. Ще в 1956/57, опісля в 1963/4 роках я звертався з пропозицією до «Прологу», щоб вони започаткували видання історичних збірників, а в 1960 році у друкарні

налу, яку я вибрав для нашого видання, вона повинна була відзеркалювати характер і зміст У.І., як інформативного видання, яке рівночасно містило б короткі статті на важливі історичні теми, джерельні матеріали, рецензії і мало також окремий хронікальний відділ. Спершу я також думав над іншими назвами, напр. «Український Історичний Квартальник», «Український Історичний Огляд», а про найранішу назву «Історіографічний Збірник» ми вже згадували. Проте, з уваги, на заплановане видання І. Лисяка-Рудницького з рамені УВАН, я не хотів, щоб наше видання робило враження «конкуренції» із запланованим, але досі незреалізованим, проектом «Редакційно-видавничої комісії» *Історичних збірників*.

Перший випуск *Українського Історика* всього начислював 24 сторінки. У нашої передмові ми писали:

Основна мета нашого видання-зазнайомити ширші круги нашого громадянства з історичними дослідженнями українських і чужинецьких науковців, присвяченими в першу чергу історії України і Східної Європи.

Будемо старатися всебічно наświetлювати історичну проблематику, наукову діяльність українських і чужинецьких інституцій, інформувати про працю поодиноких дослідників, подавати огляд нових видань і взагалі провадити потічну історичну бібліографію...

Ми хотіли б, щоб «Український Історик» сповняв функцію історичного і інформаційного журналу усіх наших наукових інституцій... Бажаємо, щоб наш журнал став правдивим дзеркалом здобутків нашої історичної науки.³⁵

О. Оглоблин в програмовій статті наголосив завдання українських істориків на Заході, зокрема завдання «Українського Історика», який повинен «зберігати кращі традиції української історіографії» і «тримати зв'язок зі світовою історичною наукою взагалі й зокрема в країнах свого поселення»³⁶. Не зважаючи на «куцість» першого числа «Українського Історика», воно знайшло позитивний відгук серед громадськості. Характеристичний відгук Марка Антоновича, який писав «Учора отримав висланий Вами пакунок *Українського Історика*. Журнал дуже гарний і Ви мені розвіяли остаточні сумніви. Таке варто втримати і поширити»³⁷ — подібних листів було більше, а це значило, що *Український Історик* ставав на тверду основу і мав перед собою перспективи дальшого розвитку. Якщо взяти до уваги, що заповіджений історичний збірник І. Лисяка-Рудницького не

«Визвольного Шляху» видруковано перше серійне видання Історичної Комісії «Зарева». Отже я звертався до різних видавництв, без уваги на їхні ідеологічні або політичні настанови. На цьому місці належить признання тодішньому управителеві друкарні п. М. Панасюкові і п. І. Петручкові за їхню технічну допомогу у виданні *Українського Історика* в 1963/64 роках.

³⁵ «Від редакції», *Український Історик*, ч. 1, 1963, стор. 1 (стаття не є підписана, автором був основник і редактор У.І.).

³⁶ Олександр Оглоблин, «Завдання української історіографії на еміграції», *Український Історик*, ч. 1, 1963, стор. 2.

³⁷ Лист Марка Антоновича до Л. Винара з 12 грудня 1963 р. Тут треба також пригадати, що М. Антонович передав певну суму грошей на дальше видання У.І., що залишилися на цілі *Розбудови Держави*, яка також не відновилася.

появився, тоді бодай для мене було ясно, що наш журнал у короткому часі стане правдивим історичним журналом і поширить свою автуру і зміст. Звичайно не всі були захоплені нашим почином. Про це я довідався від Олександра Петровича Оглоблина, який писав, що *Український Історик*, здається, вже робить шум. Правда, «молоді» (на увазі мається І.Л. Рудницького і його співробітників — Л.В.) ще мовчать — принаймні до мене не відзиваються, але відчуваю, що там лютують і на Тебе і на мене (хоч би за статтю). Зате, маю відгуки декого із «старших» істориків: навіщо, мовляв, було розбивати сили... Лякатися цього шуму на треба, але це покладає на Тебе особливу відповідальність за майбутнє журналу». ³⁸ Критики журналу, не могли розуміти, що мені розходилося про серійне видання, в якому могли б співпрацювати члени НТШ і УВАН та інших наукових установ — і тут не було виходу, який був би для всіх задовільний. Саме тому, від самого початку, ми змагали до започаткування *незалежного журналу* української історичної думки. Ці міркування, в короткому часі, спричинилися до організації Українського Історичного Товариства, що фірмувало «Українського Історика», починаючи від четвертого числа журналу в 1964 році.

Без перебільшення можна сказати, що 1964 рік був критичним роком для нашого журналу — тоді рішалася його доля, якщо мова про його існування і розвиток або його кінець. Ми уважали, що в першу чергу треба поширити круг співробітників і оформити редакційну колегію, а разом намагатися розбудувати матеріальну базу. Дальше перед нами стояла справа фірмування журналу — це було пов'язане з організацією товариства істориків, про потребу якого ми ще писали в 1956 і пізніших роках.

Якщо йшлося про Редакційну Колегію *Українського Історика* я звернувся спершу до тих учених, які розуміли вагу незалежного історичного

³⁸ О. Оглоблин до Л. Винара, лист з 14 січня 1964 р. Проте пізніше, Олександр Петрович писав, що я викликав проти себе «цілу бурю», зокрема «Українським Істориком», який вони вважають за спробу підриву «Історичного Збірника» УВАН... Лист О. Оглоблина до Л. Винара з 22-23.IV.1964. Звичайно це були *неоправдані* закиди І. Лисяка-Рудницького. Я за всяку ціну старався йому допомогти в реалізації «Історичних збірок» і входив до його редколегії, а також вислав мої праці і рецензії до друку в заповідженому журналі. Вже після виходу перших двох випусків «Українського Історика», І.Л. Рудницький писав «По-перше прошу Вас, щоб Ви заздальгід дали Вашу згоду залишитися надалі членом Комісії» а також просив, щоб я взяв на себе «справу зорганізування Конференції 1965 р., що могла б бути присвячена питанням історії козаччини та „середньої доби“ української історії». Лист І.Л. Рудницького до Л. Винара з 9 липня 1964 року. На обидві ці пропозиції я погодився, а також зорганізував четверту річну конференцію українських істориків і дослідників суспільних наук, що відбулася 12-го червня 1965 року в будинку УВАН. Не зважаючи на мою допомогу в діяльності УВАН, дуже можливо, що І.Л. Рудницький мав жаль за мою ініціативу і видання «Українського Історика». Ці жалі і нарікання не мали жадної серйозної основи, а неспроможність видати бодай перший випуск — «Історичного збірника» безпосередньо свідчить про недотягнення в праці ініціаторів цього видання. Мабуть було забагато «бюрократії», а це може угробити будь-яку конструктивну ідею.

журналу, а в першу чергу професорів УВУ і співробітників Історичної Комісії «Зарева». І так у черговому випуску У.І. ми вже мали Редакційну Колегію, що складалася з таких членів: Марко Антонович, Василь Дубровський, Богдан Винар, Михайло Ждан, Ігор Каменецький, Роман Климкевич, Олександр Оглоблин і Наталія Полонська-Василенко (Український Історик, ч. 2-3, 1964). У наступному числі (ч. 4, 1964) членами Редколегії стали Олександр Домбровський і Ярослав Пастернак, а в 1965 році Теодор Мацьків. Оснування Редакційної Колегії було в тому часі konieczністю — участь в її праці таких заслужених істориків і археологів, як О. Оглоблин, Н. Полонської-Василенко, Ярослава Пастернака відразу давала солідну підставу для дальшого розвитку журналу, а разом вказувала, що *Український Історик* це не лише справа його засновника — але за його долю відповідають також видатні вчені, представники різних генерацій істориків і дослідників допоміжних історичних дисциплін.

Треба зазначити, що в 1963 році ми вже мали деякий досвід в організації наукових і професійних товариств. На увазі маємо «Українське Генеалогічне і Геральдичне Товариство», а ще раніш у 1960 році постала «Українська Американська Асоціація Університетських Професорів». Проте, справа організації незалежного історичного товариства в тому часі була доволі скомплікованою справою з огляду на НТШ і УВАН, які хоч не жили мирно, однак не бажали, щоб поза ними існували інші українознавчі наукові установи. Проте автор цих рядків і Олександр Петрович Оглоблин, по інтенсивному обміні думками, прийшли до висновку, що таке товариство треба зорганізувати. І тут, як своєчасно ми згадували, «Український Історик» безпосередньо причинився до організації нового історичного товариства. Треба згадати, що професори Н. Полонська-Василенко і В. Дубровський та О. Домбровський піддали думку, щоб члени Редакційної Колегії У.І. стали також членами Ініціативної Групи УІТ³⁹ і цю про-

³⁹ Тут треба згадати, що не всі співробітники журналу радили в 1964 році творити редакційну колегію. Наприклад проф. О. Оглоблин в цій справі писав таке: «Отже, справа „Українського Історика“. Дуже добре що він переходить на нормальний журнальний формат: так буде солідніше. Не думаю щоб наразі треба було творити редколегію: хай журнал стане на ноги, зміцниться — отоді можна буде й редколегію завести, і я радо візьму в ній участь. ...І взагалі поки-що досить головного редактора. З свого боку, охоче виконуватиму обов'язки помічника в цій справі — без оголошення і зайвої реклами». Лист О. Оглоблина до Л. Винара з 1 березня 1964 року. Натомість проф. Наталія Полонська-Василенко уважала, що створення Р.К. потрібне і писала, що з охотою стає членом колегії. Див. листи Н. Полонської-Василенко до Л. Винара з 26 лютого 1964, *Український Історик*, ч. 2-4, 1983, стор. 63.

Проф. Н. Полонська-Василенко писала: «Вашу думку про заснування Т-ва (Українського Істор. Тов. — Л.В.) цілком підтримую, і 14.IX. буду в Мюнхені й поговорю з проф. Курінним... Я гадаю можливим перетворити редакцію (редакцію У.І. — Л.В.) на ініціативну групу (УІТ — Л.В.) Лист Н. Полонської-Василенко до Л. Винара, 15.IX.1964. Проф. В. Дубровський ентузіастично підтримував справу організації УІТ, а разом писав, що „це дало б титул журналу“ У.І.». Лист В. Дубровського до Л. Винара з 1 вересня 1964 р. подібно дораджував О. Домбровський. Листи інших членів Ініціативної Групи УІТ, Я. Пастернака, М. Чубатого, о.

позицію ми прийняли з тим, що значно поширили гурт ініціаторів УІТ.⁴⁰ Можна ствердити, що за малими винятками, історики, до яких я звертався в справі організації УІТ, зайняли позитивне становище і включилися в підготовчу працю,⁴¹ а також інформували своїх знайомих про постанови Ініціативної Групи УІТ. Треба також підкреслити, що майже усі члени І.Г. були членами НТШ або УВАН, отже вже це виключало будь-яку нечесну конкуренцію УІТ з нашими головними науковими установами. Крім того наші переговори з НТШ і УВАН у справі координації діяльності істориків і видання *спільного* журналу «Українського Історика», що його мали б фірмувати УІТ, НТШ і УВАН повністю з'ясує наш погляд на вищевидвигнене питання.⁴² Ми трохи довше зупинилися над цими справами, щоб їх по змозі, насвітлити об'єктивно, так, щоб майбутній дослідник розвитку української історіографії на Заході, мав перед собою правдиві факти, і міг об'єктивно насвітлити цю проблематику.

У четвертому числі *Українського Історика* видруковано комунікат Ініціативної Групи УІТ, в якому наголошено потребу об'єднувати істориків, а також прихильників історичної науки, нотувати і виправляти фальшиві й тенденційні інтерпретації історії України в історичних працях, що поя-

Іриня Назарка, І. Каменецького видрукувані в «Архівні матеріали до історії УІТ», *Український Історик*, том 22, ч. 1-4, 1985, стор. 190-199.

⁴⁰ Членами Ініціативної Групи УІТ стали (подаємо в поазбучному порядку): Марко Антонович, Богдан Винар, Любомир Винар, Ілля Витанович, Олександр Домбровський, Василь Дубровський, Михайло Ждан, Ігор Каменецький, Роман Климкевич, Петро Курінний, Михайло Міллер, о. Іриней Назарко, Олександр Оглоблин, Ярослав Пастернак, Наталія Полонська-Василенко і Микола Чубатий.

⁴¹ В архіві УІТ знаходяться наші листи до різних науковців в справі організації УІТ. Для прикладу наведемо уривки мого листа до проф. І. Витановича, які відзеркалюють наше наставлення до УІТ: «Саме тепер обговорюється питання створення Українського Історичного Товариства, яке фірмувало б видання *Українського Історика*. У зв'язку з цим хочу попросити Вас про ласкаву участь в Ініціативній Групі УІТ... Не є таємницею, що переживаємо кризу історичних дослідів, а тому таке товариство з власним історичним журналом зможе причинитися до дальшого розвитку української історіографії у вільному світі» — Лист Л. Винара до І. Витановича з 24.X.1964 року.

⁴² З УВАН переговорював д-р Марко Антонович (з проф. В. Міяковським) і я з проф. О. Оглоблином, головою Історичної Секції УВАН. Я також переговорював справи спільного видання *Українського Історика* з проф. В. Кубійовичем, головою НТШ в Європі і редактором *Енциклопедії Українознавства*. Важливо тут подати думки В. Кубійовича. Він писав таке: «А тепер до найважливішої справи — Вашої пропозиції, щоб журнал видавали спільно НТШ, УВАН, УІТ (пишу за абеткою). Я є в принципі за тим і про це писав кілька днів тому проф. О. Оглоблинові. Поки пушу цю справу в рух хочу її обговорити з Вами... В принципі я за об'єднання українських наукових сил й «Український Історик» міг би бути (побіч «ЕУ») першим доказом такого об'єднання». Лист В. Кубійовича до Л. Винара з 28 жовтня 1966 року, *Український Історик*, т. 24, 1987, стор. 142. Не з нашої вини ця ідея не зреалізувалася, але професори В. Кубійович, В. Міяковський, І. Лисяк-Рудницький і інші, які спершу критично ставилися до У.І., не лише стали співробітниками нашого журналу, але також стали членами Українського Історичного Товариства. Ці факти промовляють самі за себе.

вляються в ССРСР і на Заході, а також «видавати і розбудовувати історичний журнал «Український Історик» і допомагати у виданні праць з історії України».⁴³

У тому часі ми значно збільшили число співробітників журналу, а поява комунікату в справі організації історичного товариства з 17 іменами істориків і дослідників суспільних наук, які репрезентували різні генерації українських науковців, значно скріпили позиції *Українського Історика*. 1 березня 1965 року у висліді референдуму 45 членів-основників постало Українське Історичне Товариство. Немає сумніву, що *Український Історик* дістав солідну базу для своєї розбудови, а українська історична наука в діаспорі започаткувала новий етап свого розвитку. З перспективи 25 років, сьогодні можемо ствердити, що це був правильний і самозрозумілий крок ініціаторів УІТ, якщо узяти до уваги тодішний стан нашої історіографії. і тут можемо повторити це, що ми писали вже давніше, а саме:

У всіх цих починах нам присвічувала лише одна основна ідея-причинитися до поновного ренесансу української історичної науки та виконати свій священний обов'язок перед українською і світовою наукою й перед українським народом.⁴⁴

У 1960-их роках ми були прямими спадкоємцями кращих традицій української національної історіографії і тим самим причинилися безпосередньо до її дальшого розвитку. У першому «Обіжному листі» з 28 травня 1965 року ми писали:

Офіційним органом УІТ є історичний кварталник *Український Історик*. Цей журнал плянуємо розбудувати — так, щоб став репрезентативним органом української історичної науки у вільному світі.⁴⁵

Ці пляни у відносно короткому часі були зреалізовані й *Український Історик* став репрезентативним журналом української історичної науки.

Розвиток *Українського Історика* можна поділити на три основні періоди: *Початковий етап*, що охоплював роки 1963 до 1964 включно. Перші три числа У.І. появилися у формі бюлетеню Історичної Комісії Зарева і тому наголос ставлено на інформаційні і бібліографічні матеріали. Четверте число вже появилося у 1964 році з рамені *Українського Історич-*

⁴³ «Українське Історичне Товариство (Комунікат)», *Український Історик*, том І, ч. 4, стор. 1.

⁴⁴ Л. Винар, *Десятиліття «Українського Історика»*, цит. пр., стор. 15.

⁴⁵ «Обіжний лист УІТ», ч. 1, *Український Історик*, том 2, ч. 1-2, 1965, стор. 90. Першу Управу УІТ вибрано в такому складі: проф. д-р Олександр Оглоблин — голова, проф. д-р Наталія Полонська-Василенко — заступник голови, доц. д-р Любомир Винар — секретар і скарбник. Члени Управи: д-р Олександр Домбровський, проф. д-р Ігор Каменецький, проф. Василь Дубровський, проф. д-р Володимир Кисілевський, д-р Роман Климкевич, проф. д-р о. Іриней Назарко, проф. д-р Ярослав Пастернак, проф. д-р Микола Чубатий. Проф д-р Ілля Витанович, проф. Михайло Ждан і доц. інж. Левко Биковський стали членами Контрольної Комісії. Як бачимо, членами Управи і Редакційної Колегії У.І. були науковці, які також були членами НТШ і УВАН, а деякі з них професорами УВУ.

ного Товариства, як історичний журнал. У тому часі покликано до життя першу Редакційну Колегію, що складалася з істориків, дослідників допоміжних історичних і суспільних наук. Тоді журнал формував своє тематичне обличчя. Також треба підкреслити, що У.І. безпосередньо спричинився до організації Ініціативної Групи УІТ і тим самим до постанови першого товариства українських істориків і дослідників споріднених історичних дисциплін в 20-ому столітті. У тому часі скріплено, до деякої міри матеріальну базу журналу і зорганізовано перші представництва *Українського Історика*.⁴⁶

Другий, основний період розвитку *Українського Історика* охоплював роки 1965 до 1985 включно — це був час нагального росту нашого історичного журналу, в якому бачимо поширення тематики УІ, поширення кола співробітників і загальне визнання журналу в українських і неукраїнських наукових колах. У тому часі стають членами Редакційної Колегії о. д-р О. Баран, д-р Юрій Бойко, д-р О. Герус і д-р Т. Гунчак. У 1972 році з нагоди 10-ліття У.І. ми могли ствердити, що *Український Історик* має основне значення в дальшому розвитку української історичної науки. Журнал є рівночасно лучником усіх генерацій українських науковців, а також форумом співпраці для неукраїнських істориків. У журналі беруть участь визначні наукові сили, а поруч з ними й молоді історики. Статті з *Українського Історика* реєструються в «Гісторікал Абстрактс» — найповажнішому міжнародному бібліографічному виданню й інших бібліографічних довідниках». ⁴⁷

Висновки Президії були зовсім вірні — *Український Історик* уже в 1970-их роках здобув репутацію одного з найповажніших українських наукових журналів. Тоді також розбудовано далі сітку представництв У.І., які причинилися, у значній мірі, до розбудови фінансової бази журналу. ⁴⁸ Ця нагальна розбудова УІ також причинилася до збільшення членства УІТ і до започаткування інших серійних і несерійних видань Товариства. ⁴⁹ У

⁴⁶ У 1964 році основано представництва У.І. в Монреалі (Марко Антонович), Едмонтоні (М. Фляк), Лондоні (В. Бондаренко), Парижі (А. Жуковський), і Австралії (С. Міщук). Представництва причинилися до розбудови мінімальної фінансової основи У.І., яка не покривала усіх видатків зв'язаних із друком і експедицією журналу. Цей недобір покривав ініціатор У.І.

⁴⁷ О. Оглоблин, Н. Полонська-Василенко, Л. Винар, «Звернення до українського громадянства і установ. Десятиліття „Українського Історика“, 1963-1973», *Український Історик*, том IX, ч. 1-2, 1972, стор. 6.

⁴⁸ У тому часі Представництво У.І. на Європу очолив д-р О. Вінтоняк, а згодом Ф. Кордуба, директор друкарні «Логос» де друкувався журнал. З інших представництв треба згадати Вінніпег (о. д-р О. Баран), Нью-Йорк (д-р О. Домбровський), Торонто (мгр. Василь Верига, опісля мгр. К. Микитчук), Філядельфія (д-р Роман Кос), Кольорадо і Каліфорнія (інж. Лев Биковський), Монреаль-Квебек (д-р Р. Сербин, опісля п. мгр. М. Антонович), Фльоріда (д-р Роман Климкевич), Клівленд (В. Сторожинський, згодом д-р С. Воляник), Чікаго (мгр. Мирон Приймак). В Австралії Представництво У.І. очолив інж. Р. Федевич. Без перебільшення можна ствердити, що деякі представники виявили велику ініціативу в розповсюдженні У.І. — вони були будівничими нашого журналу і причинилися до його росту.

⁴⁹ Для прикладу згадаємо серії «Історичні монографії», «Історичні студії», «Українські вчені», «Мемуаристика», «Грушевськіяна» та інші.

тому часі ми понесли незаступимі втрати в наших співробітниках і приятелях *Українського Історика*.⁵⁰ Про тематичний профіль журналу згадаємо пізніше. Тут лиш зазначимо, що в У.І. в тому часі співпрацювали також неукраїнські вчені, а статті часами друкувалися англійською і німецькою мовами.

У 1985 році, відзначаючи 20-ліття Українського Історичного Товариства, започатковано найновіший період розвитку У.І. У «Зверненні» УІТ читаємо:

Зокрема бажаємо звернути увагу на довголітнє видання *Українського Історика* — єдиного нашого історичного журналу поза межами України, який є речником української національної історіографії. Починаючи 1985 роком, *Український Історик* став історично-українознавчим журналом і значно поширив свою тематику. Протягом 20-літньої діяльності УІТ видало цілий ряд історичних публікацій українською і англійською мовами, включно з першим *Історичним Атласом України*. УІТ ініціювало і брало участь у численних наукових конференціях в Америці, Канаді і Європі та внесло немалий вклад у відродження української національної історіографії...⁵¹

Ми вирішили поширити тематику *Українського Історика*, який став журналом історії і наукового українознавства. Тоді також переведено реорганізацію Редакційної Колегії журналу.⁵²

⁵⁰ За перших десять років УІТ померли проф. Я. Пастернак, проф. В. Міяковський, проф. Н. Полонська-Василенко, проф. Ілля Витанович, д-р Петро Ісаїв та інші співробітники. З великих приятелів У.І. згадаємо Осипа Навроцького, д-р Костя Паньківського, архієпископа Івана Бучка, проф. П. Сиротюка, інж. Василя Проходу, проф. Івана Розгона, проф. Юліана Каменецького, інж. Миколу Фляка, проф. М. Заклинського, д-ра Теодора Рожанковського та інші. Вістки про співробітників УІ і членів УІТ, які вмерли, систематично друковано в *Українському Історик* у розділі хроніки.

⁵¹ «Звернення з нагоди 20-річчя Українського Історичного Товариства, 1965-1985», *Український Історик*, том XXII, 1985, стор. 7.

⁵² У зв'язку із тематичним поширенням У.І. в повідомленні УІТ читаємо: «Реорганізацію журналу переведено на пропозицію Любомира Винара, основника журналу і його головного редактора. *Український Історик* появляється під редакцією Л. Винара і М. Антоновича. До Редакційної Колегії в 1985 входять такі члени: Олександр Баран (історія церкви, історія Козаччини), Богдан Винар (історія економічних наук, демографія); Олександр Домбровський (рання історія України, історія релігійних рухів); Юрій Бойко (історія літератури, історія культури); Тарас Гунчак (історія 20-ого століття, українсько-жидівські зв'язки); Олег Герус (новітня історія України, українці в Канаді); Аркадій Жуковський (історія церкви, історія культури, середньовіччя); Теодор Мацьків (історія козаччини, українсько-польські зв'язки); Ігор Каменецький (політичні науки, советознавство, українсько-німецькі зв'язки); Всеволод Ісаїв (соціологія, етнічні дослідження), Олександр Оглоблин (усі періоди історії України, допоміжні історичні дисципліни); В. Омельченко (архіви); Богдан Рубчак (історія літератури, етнографія); Орест Субтельний (новітня історія України, доба Мазепи); Теодор Цюцюра (історія права, політичні науки) Дмитро Штогрин (бібліографія, літературознавство), «Від Редакції», *Український Історик*, том XXII, 1985, стор. 245.

Цей найновіший період *Українського Історика* безпосередньо нав'язує до традиції історичного українознавчого журналу *Україна*, що появлявся під загальною редакцією Михайла Грушевського і виходив з рамени Історичної Секції Всеукраїнської Академії Наук у Києві. Звичайно, УІТ, не розпоряджає задовільними фондами, щоб *Українського Історика* переіменити в двомісячник, але саме тепер робимо заходи, щоб значно поширити відділи архівних матеріалів, історичної документації, мемуаристики і бібліографії. Треба також відзначити, що в тому році також створено два редакційні бюро — одне в Америці, друге в Канаді. Тепер вирінає питання про причини цієї реорганізації. Вона безпосередньо в'яжеться із жалюгідним станом української історіографії в советській Україні. Наслідком руйнівничого процесу русифікації науки і культури, українська наука в Україні в ранніх 1930-их роках була знищена. Історичне минуле українського народу було засуджене російсько-комуністичною владою і українськими партійними істориками-апаратчиками, на історичне небуття. Також на Заході дуже часто насвітлюють український історичний процес в дусі російської або советської схеми історії України — усі ці явища виїняткові загрозливі для правдивого насвітлення історичного розвитку українського народу і його суспільних інституцій. Ми уважали, що включення в тематику *Українського Історика* ділянки інших українознавчих наук, звичайно в історичному контексті їхнього розвитку, причиняться до поширення історично-дослідчої бази журналу.

Тут треба також наголосити тісну співпрацю між Редакцією У.І. і Управою УІТ. У всіх трьох вищенаведених періодах розвитку *Українського Історика* бажаємо підкреслити виїнятковий вклад праці проф. Олександра Оглоблина і д-ра Марка Антоновича, а в початках журналу проф. Н. Полонської-Василенко. Вони завжди служили своїми порадами, критикою і якнайближчою співпрацею. Крім того треба згадати, що Марко Антонович довгі роки був також мовним редактором У.І.

На цьому місці містимо статистичне зіставлення *Українського Історика* за роки 1963 до 1987 включно, яке дає ясну картину «числового» сторінкового росту журналу із наголошенням трьох бібліографічних категорій: статей, джерельних матеріалів і видрукованих рецензій. У зіставленні не подано матеріалів поміщених в розділі «Хроніка», які становлять інтегральну частину журналу.

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК», 1963-1987

Роки	Числа	Статті/матеріали	Рецензії	Число сторін
1963-1966	1-12	89	44	606
1967-1970	13-28	84	142	1137
1971-1974	29-44	98	111	1353
1975-1978	45-60	90	78	1114
1979-1983	61-80	79	59	1201
1984-1987	81-96	103	54	1133
Разом	96	543	488	6544

Протягом 24 років пересічна кількість друкованих сторінок *Українського Історика* виносить 276.6 сторінок на рік. Якщо взяли до уваги незадовільну матеріальну основу УІ, тоді можна справді говорити про «мале чудо» безперерійної появи *Українського Історика* протягом останніх 25 років.

Свого часу виринула думка видавати тематичні випуски журналу. Наразі її не зrealізовано, але, натомість, час до часу друкувалися спеціальні випуски У.І. присвячені окремим подіям, особистостям або історичним явищам.⁵³ Можливо, що в майбутньому справа тематичних випусків У.І. ще раз буде розглядена і позитивно вирішена.

Заки перейдемо до обговорення структури і змісту *Українського Історика* треба підкреслити роль меценатів і передплатників, які в міру можливого, розбудовували фінансову основу журналу. Без їхнього вирозуміння і жертвенної допомоги було б неможливо вдержати це видання протягом 25-и років.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА»

Основним завданням *Українського Історика* було стати журналом української національної історіографії, в якому могли б співпрацювати представники різних генерацій українських істориків, що могли б друкувати праці з різних періодів і ділянок української історії. Також у журналі ми містили критичні статті і рецензії в яких нотовано і аналізовано фальшиві і тенденційні інтерпретації історії України в советській історіографії і працях західних істориків і советознавців. Звичайно, зміст *Українського Історика* залежить у значній мірі від співробітників журналу. І тут треба ствердити, що об'єднати біля У.І. представників різних наукових генерацій й історіографічних напрямків, не було легким завданням. Якщо ідеться про ранній період розвитку У.І., який безпосередньо пов'язаний із організацією *Українського Історичного Товариства*, ми запросили до співпраці цілий ряд видатних дослідників, але деякі науковці бажали, щоб ми стали частиною УВАН або НТШ і тоді журнал можна б видавати з рамені одної або другої установи.⁵⁴ Про наші намагання спільного видання У.І. (НТШ, УВАН і УІТ) ми вже писали раніше. Тут лиш згадаємо, що у відносно короткому часі критики *Українського Історика*, як незалежного історичного журналу, стали співробітниками журналу і членами УІТ. Це було значним успіхом, якщо ідеться про дальший ріст і популяризацію

⁵³ Із спеціальних випусків У.І. згадаємо: том 3, 1966 присвячений М. Грушевському з нагоди 100-ліття з дня народження; том 4, 1967 присвячений 50-річчю Української Національної Революції; том 10, 1973 присвячений 100-літтю НТШ; том 7, 1970 присвячений 70-літтю О. Оглоблина; том 19/20 присвячений Дм. Дорошенкові, В. Липинському і М. Слабченкові і том 21 присвячений М. Грушевському з приводу 50-річчя смерті. Також треба згадати, що деколи окремі внутрішні частини У.І. були присвячені окремим подіям або особам.

⁵⁴ Наприклад В. Міяковський у листі до Л. Винара з 3.VII.1966 писав, що співпраця УІТ з УВАН «необхідна, конечна, але у формі діяння УІТ в рямцях УВАН. Наш двополіт УВАН-НТШ — є справжнє нещастя, яке відкриває двері до дальших

журнала серед різних наукових кіл і установ.⁵⁵ Проте були і є також деякі труднощі. Представники наймолодшої генерації науковців через незадовільне опанування української мови й історичної термінології, рідко надсилали свої праці до УІ, а також були випадки, що вони просили перекладати їхні дослідження з англійської мови на українську. З перспективи 25 років можна ствердити, що ми позитивно розв'язали «мовну проблему» в журналі. Тепер в *Українському Історик* друкуються матеріали в українській, англійській і німецькій мовах. Звичайно більшість матеріалів друкується українською мовою.

Український Історик перейшов протягом 25-и літнього розвитку значну еволюцію від історично-інформативного бюлетеню до обширного історичного і українознавчого журналу. Тематика журналу різноманітна і охоплює усі періоди української історії, різні допоміжні історичні дисципліни, суспільні і гуманістичні науки, які мають безпосереднє відношення до історичної проблематики.

З археології, ранньої і середньовічної історії появилися в У.І. статті таких дослідників, як Я. Пастернак, М. Чубатий, М. Ждан, О. Домбровський, Б. Винар, о. І. Назарко, О. Прицак, М. Андрусак, Юрій Книш, Дм. Оляничин, Ю. Швельов та інших дослідників. Дослідженню козацької доби присв'ятили свої праці Ол. Баран, Ол. Оглоблин, Л. Винар, Т. Мацьків, Н. Полонська-Василенко, О. Субтельний, Сенютівич-Бережний, О. Герус та інші дослідники. З дослідів 19 і 20 століття згадаємо праці М. Антоновича, Ол. Оглоблина, І. Каменецького, В. Кисілевського, В. Міяковського, В. Маркуся, Л. Шанковського, Л. Биковського, Р. Сербина, О. Геруса, Ю. Бойка, Б. Боцюркова, А. Жуковського, Е. Вайнота, І. Витановича, О. Вінтоняка, Т. Приймака, Ст. Горака, Д. Дунна, Ю. Лавріненка, Івана Л. Рудницького, В. Кубійовича, Н. Лобковіца, Б. Мартоса, А. Пе-

поділів» (Архів УІТ). Подібні думки у 1965 році висловив Юрій Лавріненко (Дивнич), мовляв «Я вважаю, що УІТ мусіло б бути в системі УВАН, як автономна одиниця... Моє прохання до Вас — наближайте поволі віз УІТ до УВАН! Нам треба єднатися, бо розпорошимо сили й пропадемо. При першій нагоді постараюся дати Вам щось до журналу. Може потім до УІТ пристану». Лист Юрія Лавріненка до Л. Винара з 3 квітня 1965 (Архів УІТ). У відносно короткому часі В. Міяковський, Ю. Лавріненко, Іван Лисяк-Рудницький та інші науковці, які спершу з резервою ставилися до У.І. і УІТ стали членами історичного товариства і співробітниками У.І.

⁵⁵ Ми завжди запрошували до співпраці в У.І. різні установи і поодиноких учених. Для ілюстрації наведемо звернення Івана Лисяка-Рудницького до співробітників «Сьомої Річної Конференції істориків і суспільствознавців УВАН» з 6 серпня 1969 р. Він писав: «Вже раніше було висловлено з різних сторін бажання, щоб закріпити досягнення Конференції публікацією її матеріалів. Назустріч цьому бажанню пішов редактор журналу *Український Історик*, проф. Любомир Винар, що теж був активним учасником конференції. Згідно з цим домовленням порішено на нараді, що матеріали Конференції (доповіді та коментарі) будуть надруковані в *Українському Історик*», (Архів УІТ). Ми також запропонували усім українським науковим установам і Науковій Раді при СКВУ надсилати матеріали для поміщення в «Науковій хроніці» У.І. Все це вказує на нашу добру волю і бажання співпраці з різними установами.

каря, Я. Рудницького, Ол. Стовби, Б. Цюцюри, Л. Винара, Т. Гунчака, П. Юзика, і багато інших дослідників. Треба підкреслити, що багато місця в У.І. відступлено публікації архівних матеріалів і спогадів. Різноманітність тематики *Українського Історика* відзеркалена у його понад 40-ка постійних тематичних розділів і рубрик. Наступна хронологічна-тематична таблиця відзеркалює багатопляновість *Українського Історика* і його тематику.

ХРОНОЛОГІЧНО-ТЕМАТИЧНА ТАБЛИЦЯ У.І., 1963-1988

Дата впровадження розділу	Назва розділу	Дата впровадження розділу	Назва розділу
1963	З архіву	1963	Про згаслих
1963	Огляди, рецензії	1963	Хроніка
1963	Бібліографія	1964	Біографія
1964	Геральдика і сфрагістика	1964	Ювілеї
1964	Мемуаристика	1964	Дискусія
1966	Наукові конференції	1966	Бібліографічні нотатки
1967	Різне	1967	Дискусія і полеміка
1969	Наукові установи	1970	Українські вчені
1970	Воєнна історіографія	1971	Українська еміграція
1972	Грушевськіяна	1972	З історії мови
1974	Історія студентства	1974	Рецензійні статті
1976	Україніка	1978	Методологія
1974	Симон Петлюра	1980	Історичні джерела
1981	Історична документація	1981	Історіографія
1982	Канадські студії	1982	Періодизація і термінологія
1982	Михайло Слабченко	1983	Н. Полонська -Василенко
1983	«Київська старина»	1984	Володимир Антонович
1984	Автобіографічні матеріали	1985	Олег Кандиба-Ольжич
1986	Літературознавство	1986	Шевченкознавство
1987	Мазепіяна	1987	Друга Світова Війна
1987	Джерела до історії церкви	1987	Українське шкільництво
1988	1000-ліття Хрещення України	1988	Історія української преси

У предметній статистичній аналізі друкованих матеріалів у журналі показується, що найбільше статей з різних аспектів історії України присвячено 20 і 19 стол., опісля йде козацька доба й рання і середньовічна історія. Також матеріали з специфічною ювілейною тематикою вміщувалися під окремими розділами, а часами окремі томи *Українського Історика* були присвячені окремим подіям, особам або установам. Два томи журналу присвячено життю і діяльності Михайла Грушевського (1966 і 1984), у 1973 році один том присвячено 100-літтю НТШ, а у 1967 році появилось

ювілейне тематичне число У.І. присвячене 50-річчю Української Національної Революції. У 1970 появилася ювілейний том У.І. відзначаючи 70-ліття голови УІТ проф. Олександра Оглоблина, а в 1982/83 роках появилася том журналу з відзначенням пам'яті і творчості істориків Дм. Дорошенка, В. Липинського і М. Слабченка. У 1984 році появилася окремих том журналу з матеріалами присвяченими життю і діяльності д-ра Олега Кандиби-Ольжича, видатного археолога і провідного політичного діяча і провідника протинімецького підпілля в 1940-их роках, який загинув у німецькому концентраційному таборі в 1944 році. Тут треба підкреслити одну важливу рису цих спеціальних випусків У.І. — вони містили новий ще досі неопублікований архівний матеріал і нову інтерпретацію досліджуваних явищ і історичних діячів. Також треба підкреслити, що в У.І. систематично досліджується життя і творчість найвидатнішого українського історика і організатора наукового життя акад. М. Грушевського (відділ «Грушевськіяна»), який був чомусь забутий іншими науковими установами, а часами несправедливо осуджуваний деякими науковцями.⁵⁶ Ми уважали нашим науковим обов'язком стати в обороні тих наукових діячів, які вже відійшли від нас і не мають змоги оборонити свою наукову і національну честь перед різними тенденційними нападами у советській Україні і в українській діаспорі.

На окрему увагу заслуговують статті і рецензії, в яких наświetлено фальсифікацію українського історичного процесу советськими і західними істориками. У 1978 році з нагоди 15-ліття *Українського Історика*, Олександр Оглоблин, тодішній голова УІТ, дав таку характеристику стану історичної науки в советській Україні:

Та 15-ліття дійсність перевершила найгірші наші побоювання. Не лише окремі теми й важливі проблеми відсувалися й скреслювалися з плянів наукових інституцій, а й цілі періоди історії України (фактично всі, аж до революції 1917 року) наглухо закривалися для українського дослідника, переходячи в монопольне володіння істориків російських. Монографічні дослідження, твори індивідуальної праці історика, майже повністю зникли. Їх заступили т. зв. «колективні праці», часто-густо низькопробної вартості... Наслідком цього руїнницького процесу, українська історична наука на Батьківщині перестала існувати. 50-мільйонна нація, зі своїм славним історичним минулим, засуджена, брутально й цинічно, на історичне небуття... У світлі цього, 15-літня діяльність УІТ-УІ та її перспективи виглядають тепер інакше, ніж це було раніш. Хоч ми зробили ще небагато, але воно вже стало і буде ще більшим, бо воно тепер єдине.⁵⁷

⁵⁶ Президія УІТ станула в обороні наукової честі М. Грушевського у зв'язку із твердженням Омеляна Прицака, керівника катедри історії України ім. Михайла Грушевського і директора УНІГУ, що Грушевський спричинився своєю науковою і політичною діяльністю «у вирішальний спосіб до моральної і фізичної ліквідації української аристократії» — дивись лист до проф. Юрія Шевельова «У справі наукової конференції М. Грушевського», *Український Історик*, ч. 1-2, 1986, стор. 137-138.

⁵⁷ Олександр Оглоблин, «Завдання української історіографії», *Український Історик*, ч. 4, 1978, стор. 63.

У 1983 році ми ще раз наголошували потребу рішучого виступу «проти фальсифікації українського історичного процесу советськими істориками і їхньої штучної схеми історії України і Східної Європи, створеної офіційними комуністичними декретами в Москві і Києві».⁵⁸ Ми вказували на фальшивість концепції — міту т. зв. «древнерусской народности», яка була втіленням схеми дореволюційної російської історіографії з її гіпотезою про «загально російську історію», яка включала також історію України і Білорусі. Ми також аналізували і піддали гострій критиці русифікацію української історії, культури і мови в советській Україні, яка знаходила своє довершення в російській історично-політичній гіпотезі про «нову історичну спільноту — советський народ» із своїм центром у Москві, що твориться наслідком процесу «злиття націй» в советській багато-національній державі. Саме на сторінках У.І. ми містили чимало матеріалів присвячених тим центральним історичним темам. Сьогодні з перспективи часу і в контексті теперішньої «перестройки» і «гласности» яка дозволила українським національним інтелектуальним силам в Україні започаткувати боротьбу проти русифікації української культури і за збереження історичної національної української пам'яті, ми можемо із задоволенням ствердити, що матеріали друковані в *Українському Історичному Журналі* не були «націоналістичною пропагандою», а об'єктивно наświetлювали підневільний стан української советської історіографії в Україні і русифікацію українського наукового життя і шкільництва і, взагалі, національної культури.⁵⁹

Український Історик є журналом української національної історіографії, яка основана на схемі Михайла Грушевського з відповідною періодизацією українського історичного процесу й об'єктивною термінологією історії Східної Європи. Звичайно, ця схема не являє собою якусь закрі-

⁵⁸ Любомир Винар, «Двадцятиліття *Українського Історика* і завдання українських істориків», *Український Історик*, ч. 2-4, 1983, стор. 22. Советські гіпотези відносно «древнерусской народности» і Київської держави обговорені доволі докладно в збірнику *Советская историография Киевской Руси* (Ленинград: «Наука», 1978).

⁵⁹ У часописах *Літературна Україна*, *Культура і життя* та інших періодичних виданнях, члени Спілки Письменників України і читачі цих видань обговорюють справу нагальної русифікації української культури і т. зв. «білі плями» в історії України з наголосом фальсифікації історичних фактів советськими істориками, сталінських репресій і пропагування культу особи й інші теми, які ми критично порушували на сторінках *Українського Історика*. В 1970 і 1980-их рр. цікаві думки в цих справах висловлює Валерій Шевчук в статті «Без кореня крона мертва», *Культура і життя*, ч. 6, 7 лютого, 1988. Важливо підкреслити, що українські письменники також відкинули концепцію т. зв. «радянського народу». У «Резолюції» Президії Правління СПУ та Правління Київської організації СПУ з 12 липня 1988 року читаємо: Радянська Союз-родина вільних і суверенних народів. Поняття «нова історична спільнота-радянський народ» у період застою практично працювало на національний нігілізм, стримувало розвиток національних мов і культур». Див. *Літературна Україна*, ч. 30, 28 липня 1988.

Важливо підкреслити, що в цій боротьбі за збереження і поширення української мови і культури в советській Україні, наразі не беруть участі українські советські історики, які на сторінках *Українського Історичного Журналу* провадять, мабуть за директивами Щербицького, стару партійну лінію.

нілу історіографічну догму — навпаки вона була критично обговорена на сторінках У.І. і відповідно доповнена.⁶⁰ На сторінках журналу також критично аналізовано різні історіографічні концепції, зокрема пов'язані з етногенезом українського народу і середньовічної України — Руси.⁶¹ Починаючи від минулого року, у зв'язку із постановням Термінологічної комісії з ініціативи Наукової Ради при СКВУ, ми зачали друкувати матеріали присвячені термінології української і східно-європейської історії. Вже раніше я згадував про реорганізацію і працю Редакційної Колегії УІ. Її члени, у міру можливого, допомагали в розбудові журналу. Але головний тягар і відповідальність за його зміст несли редактори журналу. Тут лиш можна ствердити, що редагування нашого журналу забирало і забирає дуже багато часу, зокрема, якщо ідеться про приєднання до співпраці нових дослідників. Звичайно це відбувається негативно на нашій власній науковій праці й інших обов'язках. Проте, ще в 1963/4 роках ми знали, що видання історичного журналу вимагатиме максимального вкладу часу і енергії, а також потрібної витривалості і наснаги.

Тепер треба також згадати про деякі недотягнення У.І. У першу чергу до сьогодні нам не вдалося запровадити відділу біжучої історичної бібліографії історії України — і це на мою думку, є поважним недотягненням. Також відносно мало матеріалів присвячено історії українців і українських громад поза Україною. На увазі маємо етнічні історичні дослідження української спільноти в Америці, Австралії, Канаді, європейських і інших країнах. Ми також плянували значно поширити наукову хроніку і рецензійний відділ УІ — але ця справа увінчалася лише частинним успіхом. Звичайно, при активізації праці Редакційної Колегії і поширенню кола співробітників У.І. — ці недотягнення можна і треба усунути у наступних роках.

⁶⁰ Для прикладу згадаємо праці О. Оглоблина, «Проблема схеми історії України 19-20 стор.», *Український Історик*, ч. 1-2, 1971; Я. Пастернака, «Важливіші проблеми етногенезу українського народу в світлі археологічних досліджень», У.І., ч. 4, 1970; О. Домбровський, «Рання історія Руси-України на сучасному етапі дослідів», У.І., ч. 4, 1978 й цілий ряд інших праць.

⁶¹ Тут можна згадати для прикладу критику історіографічних концепцій Омеляна Прицака в його праці *Origin of Rus'* (1981) і інших публікаціях. Його гіпотези про походження Руси у зв'язку з етногенезом українського народу, некладаються в прийняту схему української національної і загальної історіографії. Див М. Антонович, «З приводу статті О. Прицака про походження Руси», УІ, ч. 3-4, 1975; О. Домбровський, «Замітки до праці О. Прицака про походження Руси», УІ, ч. 3-4, 1970; George Knysh, "Some Problems in O. Pritsak's Reconstruction of Ninth Century Ukrainian and East European History," УІ, чч. 2-3, 1983. Автори критичних статей підкреслювали фактичні і методологічні помилки в праці Прицака. Цікаво згадати, що міжнародна наукова критика також негативно оцінила цю об'ємисту працю О. Прицака, зокрема в працях Gottfried Schramm. "Neues Licht auf die Entstehung der Rus'," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Band 31, 1983. Проф. Готтфрід Шрам вказав цілий ряд помилок в дослідженню автора, а деякі його концепції називає «домом збудованим з сірників». Негативні рецензії в таких престижних виданнях, як *Slavonic and East European Review* [Vol. 61, no. 4, pp. 615-617, *Speculum. A Journal of Medieval Studies* Vol. 58, No. 4, 1983, pp. 1079-1082 та інших серійних виданнях вказують, що раніша критика українських дослідників у У.І. не була «відірвана» і доповнювала критичні рецензії неукраїнських істориків.

Одним із показників росту або занепаду наукового серійного видання є статті і рецензійні відгуки на його появу, а також індексування журнальних матеріалів в бібліографічних довідниках.

За нашим підрахунком в українських серійних виданнях (газети і журнали) протягом останніх 25 років появилось біля 80 публіцистичних і науково-популярних статей про генезу і розвиток «Українського Історика» і УІТ, а також два окремі видання з під пера автора цих рядків, про які ми згадали на початку нашої статті. У порівнянні з іншими науковими українськомовними і англomовними серійними виданнями це доволі поважне число.⁶² Назагал це були позитивні відгуки на наші видання. Деякі автори порівнювали «Українського Історика» до єдиного «запорізького табору, що зімкненими возами та зброєю української наукової думки ставить опір російським історичним концепціям і саме тому, що журнал не пов'язаний з жадною американською чи канадською університетською установою — *Український Історик* може на ділі зберегти незалежність українського дослідження і висновків».⁶³ Інший автор наголошував і порівнював київський *Український Історичний Журнал*, який «тільки мовою український, бо в ньому нема української історії» з *Українським Істориком*, як справжнім історичним журналом в діаспорі, який «мусить далі існувати, мусить розбудовуватися, мусить дістати якнайбільше передплатників, щоб міг регулярно виходити».⁶⁴ Ці голоси читачів і любителів рідної історії відзеркалюють вирозуміння частини українського суспільства до незалежного українського історичного журналу. Ці й інші інформативні статті причинилися до популяризації тематики УІ серед ширших кіл шанувальників рідної історії.

Тут також треба згадати відгуки в советських виданнях, в яких «Український Історик» представлений, як журнал, що появляється за гроші «Центрального розвідувального управління», в якому співробітники «ці борзописці нападають на вікову дружбу російського та українського народів...».⁶⁵ Деяких советських авторів турбувала афіліяція УІТ з Американським Історичним Товариством, а історичні дослідження співробітників журналу уважалося за «буржуазно-націоналістичну пропаганду».⁶⁶ Проте тепер уже в контексті «гласности» під час нарад членів інституту історії А. Н. Української РСР і редакції *Українського Історичного Журналу*, що відбулися з початком 1988 року у Києві, дискусанти нарікали, що «На жаль, одне з головних джерел інформації про буржуазно-націоналістичну історичну науку — мюнхенсько — нью-йоркський «Український Історик» надходить до

⁶² Вибрана бібліографія статей про У.І. і УІТ подана в «*Український Історик*, і Українське Історичне Товариство», *Український Історик*, ч. 3-4, 1973, стор. 171-172. Також в хроніці У.І. часто друкувалися вістки про відгуки на У.І.

⁶³ Роман Рахманний, «Пріоритет *Українського Історика*», *Свобода*, ч. 112, 20 травня 1978.

⁶⁴ М. Демкович Добрянський, «Історичний подвиг Українського Історика», *Наш голос*, ч. 2, лютий 1987, стор. 25.

⁶⁵ Федір Маланчук, «Гниле коріння», *Жовтень*, ч. 4, 1978, стор. 92-99.

⁶⁶ Н.Н. Варварцев, *Национализм в обличье советологии* (Київ: Наукова Думка, 1984), стор. 103-109.

бібліотеки АН Української РСР з великим запізненням... щож стосується інших видань, то їх поява взагалі має випадковий характер.⁶⁷ Як бачимо, наразі українські советські історики не продовжують вульгарної лайки на УІ з 1970-их років — це, мабуть, можна зачислити до «прогресу гласности». Наразі ми не сподіваємося будьякої об'єктивності від советських українських і неукраїнських істориків в оцінці нашого журналу. Відгуки, замітки і рецензії на *Українського Історика* в наукових і інформативних академічних виданнях також були численні, в порівнанні з іншими науковими історичними і славістичними журналами.

Перша обширніша замітка про видання *Українського Історика* із висчисленням членів редакційної Колегії журналу появилася в бюлетені Американської Славістичної Асоціації 1964 року.⁶⁸ У наступних роках появилися рецензії і бібліографічні нотатки в *Jahrbuch für Geschichte Osteuropas* (1966),⁶⁹ *Revue des études Slaves* (1967),⁷⁰ *Canadian Slavic Studies* (1968),⁷¹ *Zeszyty historyczne* (1971),⁷² *Ukrainian Quarterly* (1971),⁷³ *Har-*

⁶⁷ «Майбутнє виростає з минулого. За „круглим столом” — вчені-історики», *Радянська Україна*, ч. 52, 3 березня 1988, стор. 2.

⁶⁸ American Association for the Advancement of Slavic Studies, *Newsletter*, Vol. 5, No. 1, Fall 1964, p. 1.

⁶⁹ “Ukrains’kyi Istoryk,” *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Band 14, H. 3, 1966. Рецензент підкреслював багатий зміст журналу, мовляв “Jahrgang 2 der von Ljubomyr Vynar herausgegebenen Zeitschrift der exilukrainischen Historikervereinigung ist sehr reichhaltig” (p. 470).

⁷⁰ *Revue des Etudes Slaves*, t. 46, 1967.

⁷¹ “The Ukrainian Historian,” *Slavic Studies*, 2 (Winter 1968), pp. 66-71. Рецензенти подають таку оцінку журналу: “This journal is the official organ of the Ukrainian Historical Association, founded in 1964, which attempts to unite Ukrainian emigré historians living outside of the Communist orbit. From rather inauspicious beginnings in 1965, *Ukrainskyi Istoryk* grew in size and scope to become a serious and significant periodical. In many ways, *Ukrainskyi Istoryk* complements the Soviet *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, for it touches upon subject matter avoided by the Soviets, and points out some limitations of current Ukrainian Soviet scholarship.” (p. 66).

⁷² Taras Hunczak, “Ukrainski Historyk,” *Zeszyty Historyczne*, t. 20, 1971, pp. 239-242. Тарас Гунчак подає коротку генезу УІ і УІТ. Він уважав, що зроблено «редакційну помилку» через друкування в журналі «біографічних матеріалів», «інформаційних» і «спогадів» (стор. 239). У заключенні автор писав, що “Bez względu na rozne niedociągnięcia, wolno stwierdzić, że praca naczelnego redaktora, Lubomira Wynara, obronił się sama. *Ukrainski Historyk*, stał się już poważnym forum dla badaczy dziejów Ukrainy. Jego wartość polega również na tym, że na jego łamach można ogłaszać wyniki badań, zabronionych przez reżym bolszewicki na Ukrainie. Tym samym *Ukrainski Historyk* jest w stanie uzupełniać, a do pewnego stopnia inspirować badania historyczne w URSSR” (p. 242). З уваги на те, що автор рецензійної статті подав деякі неточні дані про У.І., я помістив в «Зешитах гісторичних» доповнення-спростовання, див. Lubomyr Vynar, “Uvagi do recenzji prof. T. Hunczaka na temat ‘Ukrainskoho Istoryka’,” *Zeszyty Historyczne*, t. 22, 1972, pp. 159-162.

⁷³ Stephan Horak, “Ukrainskii Istoryk,” *The Ukrainian Quarterly*, vol. 27, no. 2, 1971, pp. 189-191. Степан Горак не лише дав аналізу змісту У.І., але також подав важливе зіставлення і порівняння *Українського Історика* з київським *Українським Історичним Журналом*, наголошуючи такі риси:

vard Ukrainian Studies (1977).⁷⁴ Тома Приймак, представник молодого покоління канадсько-українських істориків, уважає, що *Український Історик* відіграв важливу роль у розвитку української історичної науки, а також висловив цікаві думки відносно друкування історичних матеріалів в українській мові.^{74a} Рецензії в цих виданнях були критичні і водночас їхні автори намагалися бути об'єктивними. Рецензії в чужомовних виданнях вказують на популярність журналу серед неукраїнських наукових кіл.

Треба підкреслити, що матеріали з УІ індексуються або абстракуються в найповажніших бібліографічних міжнародних довідниках: *Historical Abstracts, America: History and Life, Bibliography of Slavic and East European Studies, Revue des études Slaves, Current Geographical Publications*, і інших серійних виданнях. Самозрозуміло, що включення матеріалів УІ в міжнародний бібліографічний репертуар уможливило неукраїнським історикам і дослідникам Східної Європи користуватися матеріалами друкованими в нашому журналі. Це доволі значний успіх, що його не можна недоцінювати.

1. *Ukrainsky Istoryk*, non-Marxist in its interpretation of history, subscribes to a national approach to history, stressing national identities, idealism, traditionalism, and the ethno-geneticism of the Ukrainian people;

2. The scope of its interests is much broader than that of the Kiev-based journal;

3. Not only is the Soviet Ukrainian journal subordinated to the Marxist view, but it also must stay in line with Russian national interests, so that Ukrainian scholars may not dramatize or question the foundation of "Russo-Ukrainian eternal friendship." In contrast to it, *Ukrainsky Istoryk* does not subscribe to an official party ideology regarding the Russian-Ukrainian confrontations from ancient times to the present;

The *Ukrainsky Istoryk* invites the experts attention because of its variety of topics, ranging from memoirs of outstanding personalities to heraldry, and military aspects of the Ukrainian struggle for independence, to the history of culture and political thought. All those areas never or very seldom appear in Soviet historiography... It is to be hoped that *Ukrainsky Istoryk*, having established itself in the academic world, will survive for a long period of time, since it is, indeed, an irreplaceable item for all East European experts, present and future," *ibid*, pp. 190-191.

⁷⁴ Orest Subtelny, "Ukrains'kyj Istoryk," *Harvard Ukrainian Studies*, vol. 1, no. 4, 1977, pp. 566-568. Орест Субтельний відзначає десятиліття появи *Українського Історика* і аналізує багатий зміст журналу за 1973-ий рік. Він зазначає, що без огляду на різні труднощі пов'язані з виданням історичного наукового журналу "the journal's achievement have been notable," *ibid*, p. 567. У своїй аналізі автор вказує на важливі нові матеріали в УІ, що охоплюють різну проблематику історії України. Цікаво згадати, що О. Субтельний також уважає, що *Український Історик* може відіграти значну роль в контексті «перестройки» і «гласности» в Україні, зокрема україномовними науковими статтями, які можуть мати доступ і впливати на українських советських істориків.

^{74a} Thomas M. Prymak, "25 Years — Ukrainian Historian, 1963-1988," *Forum*, 75 (Fall 1988), pp. 7-9. Він пише: "The great majority of articles appearing in *Ukrainskyi istoryk* are written in Ukrainian. This reflects the philosophy of the founders which stressed the importance of language in the development of a body of scholarship reflecting national interests. It was thought that the persecution and tight restriction on the use of the Ukrainian language in Soviet Ukrainian scholarship made it imperative to develop the language to as great extent as possible abroad," *op. cit.*, p. 8.

Без уваги на різні ускладнення і незадовільну матеріальну базу *Український Історик* протягом 25 років поступово розвивався і систематично поширював свою тематику. І тут приходиться наголосити співпрацю трьох основних чинників, що причинилися до розвитку журналу: співробітники У.І. і редактори та Редакційна Колегія журналу, Українське Історичне Товариство, яке дало тверду основу для дальшого розвитку У.І., і передплатники та меценати У.І., без допомоги яких навіть найкращі задуми було б важко зреалізувати. Їм належить окрема подяка і признання. Усі ці чинники були і є правдивими будівничими *Українського Історика* і української історичної науки на Заході. Завдяки їхній гармонійній співпраці ми маємо змогу відзначати в 1988 році двадцятип'ятиліття *Українського Історика*, єдиного наукового журналу української національної історіографії.

ТЕПЕРІШНИЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ «УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА»

Діяльність наукових установ, видання історичних журналів, наукова творчість істориків і дослідників допоміжних історичних наук — всі ці чинники є головними показниками теперішнього стану української історіографії у советській Україні і на Заході. *Український Історик*, як єдиний науковий журнал української національної історіографії, у цьому аспекті, не є винятком. Він не існує в якомусь «академічному вакуумі» або «науковій ізоляції» від наукових і культурних процесів в Україні і в українській діаспорі. Самозрозуміло, що історичні дослідження безпосередньо пов'язані з науковим вивченням українського історичного процесу починаючи від ранньої доби української історії до 20 стол. включно. Проте треба також підкреслити, що історичні дослідження *також в'яжуться із сучасним*, зокрема маємо на увазі центральні теми історії України 20-ого століття (відродження української державності в 1917/18 роках, розвиток суспільства і суспільних українських інституцій в 20-ому столітті, систематичне винищування українського населення чужими окупаційними режимами, Україна під час Другої Світової Війни й інші теми).

Нас цікавить питання перспективи дальшого розвитку *Українського Історика* в контексті загального розвитку української історіографії і культури. Щоб це питання задовільно обговорити, треба бодай коротко зупинитися над теперішнім станом української історіографії і культури в советській Україні і поза нею у діаспорі, які безпосередньо впливають на тематичний профіль і розвиток нашого історичного журналу.

«ГЛАСНІСТЬ» І СОВЕТСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

Усі ділянки суспільного життя, освіти і науки в СРСР є під впливом політичних і економічних концепцій «гласности» і «перебудови» М.С. Горбачова, генерального секретаря ЦК КПРС. Треба зразу зазначити, що вищезгадані концепції Горбачова в контексті советської історіографії вимагають обширного дослідження, а не лише публіцистичних інтерпретацій

пов'язаних з «гласністю» і «українською дійсністю».⁷⁵ На разі можемо ствердити, що ці концепції в'яжуться безпосередньо із засудженням Сталінського режиму і з наголошенням «білих плям» в історії СРСР. Як відомо, Горбачов стримав іспити з історії у всіх советських школах, а також припоручив советським історикам виготовити нові шкільні підручники, в яких «білі плями» сталінського і післясталінського періодів будуть усунені. А тим часом російські й інші історики проходять процес «самокритики» і «самобичування», уряджують різні дискусійні «круглі столи», квестіонують науковість попередніх советських історичних дослідів і наголошують фальшування історії советськими істориками, які «еще по насто-ящому не повернулись лицом к науке».⁷⁶

Тепер виринає питання про горбачовську відлигу і гласність на Україні. Як ставляться до неї і «перебудовуються» советські українські історики? Який теперішній стан української советської історіографії? З прикрістю треба ствердити, що Інститут Історії Наук УРСР і його орган київський *Український Історичний Журнал* стоять досі на старих позиціях партійної історії, яка фальшує усі періоди історії України. Ю. Ю. Кондуфор, головний редактор УІЖ, і його партійні історики-апаратчики не включилися в боротьбу проти русифікації української культури й історії, не стали в обороні української мови і взагалі ставляться негативно або пасивно до руху національної самооборони, що його очолює Спілка Українських Письменників (СУП), і національно свідомі українські інтелектуальні сили — письменники, мовознавці, викладачі історії, українська свідомо інтелігенція, робітництво і селянство. Українські партійні історики не взяли прикладу із своїх російських колег з Москви і зовсім не займаються дослідженням тих «білих плям» і фальсифікацій історії України, до якої вони безпосередньо причинилися своїми попередніми псевдонауковими партійними історич-

⁷⁵ Для ілюстрації публіцистичної оцінки «гласности» можна згадати статтю Я. Пеленського, «Гласність, 'Перебудова' українська дійсність», *Відноса*. ч. 6/7, 1987, в якій автор майже зовсім ігнорує «українську наукову дійсність» в контексті «гласности» в советській Україні, а дає лиш «батьківські» поради, що тепер в період гласности треба підтримати відкриті спілкування «зокрема в науковій, культурній та до певної міри громадських царинах такі зв'язки треба встановлювати і підтримувати» *цит. пр.*, стор. 18. На увазі автор має безпосередні зв'язки між українцями в діаспорі і українцями в советській Україні. Ці зв'язки, на думку Пеленського, повинні відбуватися «відкритим шляхом за посередництвам явно діючих державних інституцій та наукових і громадських установ», (стор. 19). Треба ствердити, що оцінка українських учених відносно «наукового спілкування» різна, і ці справи вимагають поважної аналізи, а не публіцистичних порад.

⁷⁶ «Круглий стол»: историческая наука в условиях перестройки», *Вопросы истории*, ч. 3, март 1988, стор. 5. Учасниками дискусій «круглого стола» є академіки, професори університетів і члени різних советських наукових установ. Член-кореспондент А.Н. Ю.А. Поляков, під час дискусії, твердив, що «Ми — не только применительно к истории советского общества, но и к истории античности, феодализма, капитализма — в минувшие годы отходили от правды. Вместо студенческой родниковой влаги, подлинной исторической правды, мы предлагали читателю теплую дистиллированную водицу, а чаще — послащенную... В газетах и журналах появлялось немало „пирожков“ с несвежей начинкой...», *цит. пр.*, стор. 12.

ними дослідженнями. На основі аналізу змісту *Українського Історичного Журналу* від 1986 року до липня 1988, можна ствердити, що в журналі даліше пропагують старі російські концепції історії України, зокрема фальсифікація середньовічної історії України, періоду козаччини та історії України в XIX і XX стол. Боротьбу за об'єктивне насвітлення українського історичного процесу провадять письменники, літературознавці, публіцисти, учителі, а не історики, члени Інституту Історії АН і викладачі історії в українських советських університетах. Це дивне явище тяжко зрозуміти, якщо взяти до уваги теперішню діяльність російських советських істориків, які намагаються достосувати «гласність» до основної переоцінки історії Росії і для обговорення «білих плям» в советській історіографії. Декілька прикладів з УІЖ. Л. Г. Мельник пов'язує погляд М. С. Горбачова про «уміння з чітких класових позицій оцінювати суспільні явища» з грубіянським нападом на спадщину і головні історичні концепції В. Антоновича і М. Грушевського, які видвинули тезу про «відрубність» і «окремішність» українського народу і «намагаються всіляко очорнити братній російський народ і протиставити йому російський» а «буржуазно-націоналістична історіографія всупереч історичним фактам (?Л.В.), відстоює антинаукову тезу, нібито Київська Русь не була батьківщиною єдиної давньоруської (читай „древнерусская народность”, як подається в російській советській історіографії, Л.В.) народності, спільною колискою трьох братніх народів — російського, українського, білоруського».⁷⁷ Як бачимо, в офіційному органі української советської історіографії даліше продовжується застосування «Тез КПСС до 300-річчя возз'єднання України з Росією» (1954), які на думку М. Ю. Брайчевського «викривлюють історичну правду».⁷⁸ Юрій Бадзьо вірно підкреслив, що «дореволюційна чорносотенна концепція „єдиного русского народа от Карпат до Тихого океана” відновлена радянською історіографією — за теоретичною логікою — вже майже повністю, бо щодо українського та білоруського народів заперечується загальновиз-

⁷⁷ Л. Г. Мельник, «Викриття сучасних буржуазно-націоналістичних фальсифікацій єдності походження, спільного минулого російського і українського народів», *Український Історичний Журнал*, ч. 1, 1987, стор. 27, 29. Автор твердить, що «сучасні буржуазно-націоналістичні дослідники «поглиблюють» тезу М. Грушевського про існування вже в давній Русі національного антагонізму між російським і українським народами», стор. 31. Це упрощення поглядів Грушевського у ранній фазі державного будівництва Київської Русі «російського народу» не існувало.

⁷⁸ М.Ю. Брайчевський, *Приєднання чи возз'єднання?* (Торонто: «Нові дні», 1972), стор. 8. Брайчевський правильно твердив, що українські історики через партійну контролю змушені «просто приховувати від читача загально відомі і історичні факти», *там же*.

Проте в 1988 році немає уже виправдання «історіографічної-рабської» поведінки і настанови українських советських істориків. Замість допомагати СУП — вони вірогідно слухають наказів гавляйтера України товариша Щербицького, головного русифікатора української культури і науки. Хочемо вірити, що у відносно короткому часі, вони змінять своє наставлення і включаться в боротьбу за права української мови і оборони української національної культури в Україні.

нана структура історичного етнічно-національного процесу».⁷⁹ Саме пропагування концепцій спільного походження українського і російського народів даліше продовжуються в УІЖ та інших виданнях советських істориків в періоді т. зв. «гласности». Зовсім не випадково, завідуючий відділом історії капіталізму Інституту Історії АН УРСР В. Сарбей вважає, що створення «історичного портрета» Грушевського з «характеристикою концепції, покладеної в основу його праць» є нині першочерговим завданням советської історіографії.⁸⁰ Сарбей на увазі має розкрити «буржуазно-націоналістичну суть історичної концепції Грушевського, так і його ворожу (настанову Л.В.) до революційного руху трудящих очоленого партією Леніна».⁸¹ Він наголошує також, що «однією з основ його (М. Грушевського — Л.В.) історичної концепції було положення про відрубність історії українського народу від історичних шляхів» російського і білоруського народів.⁸² Як бачимо, наукова схема історії України М. Грушевського з його науковим запереченням гіпотези про спільне походження українського і російського народів, не дає спокою Інституту Історії А.Н. в період «гласности» і «перебудови», а також партійним історикам типу В. Сарбея, які неспроможні об'єктивно і без дешевої політичної демагогії, досліджувати наукову спадщину найвидатнішого історика України. Не даром Валерій Шевчук ставить рубом питання:

А чим займаються 160 науковців Інституту історії? Виявляється, як повідає Ю. Кондуфор, тільки однією справою: працюють над кількатомною історією клясів Української РСР. Зазначимо не історією клясів на Україні в усі епохи, а виключно після 1917 року. Чи ж допоможе Інститут історії виховати в свого народу історичне мислення, так конче нам потрібне? Аж ніяк. Буде й далі з'являтися незвідане, популяризуватись відоме — тільки тоді, на мою думку, історики «виправдають довір'я партії й народу» як присягає керівник інституту. Не можна не сказати й такого: ті нечисленні праці, які все таки видає Інститут з

⁷⁹ Юрій Бадзьо, «Знищення і русифікація української історії в советській Україні», *Український Історик*, т. 18, 1981, стор. 88. Бадзьо писав про «тотальну фальсифікацію історії України сучасною радянською історичною наукою. фальсифікацію, що охоплює всю етнічно-національну історію українського народу», стор. 86.

⁸⁰ В. Сарбей, «Як нам ставитися до М. Грушевського», *Радянська Україна*, 27 серпня 1988 року. Ця полемічна стаття Сарбея написана, як відповідь на статтю Сергія Білоконя «Михайло Грушевський», *Літературна Україна*, ч. 29, 1988. Білокінь підкреслював «величезне значення наукової спадщини» Грушевського, яку не можна «просто так безкарно заборонити... Заборона демонтує історичну свідомість не тільки українців, не тільки їх деморалізує. За великим рахунком такі акції руйнують нашу державу. Хто не хотів з такими речами рахуватися довів країну до застою. Не можна рвати зв'язок часів і поколінь».

⁸¹ В. Сарбей, *там же*.

⁸² *Там же*. Сарбей закидає С. Білоконеві, що він не є фаховим істориком, а кандидатом філологічних наук і тому його стаття про Грушевського «некомпетентна» зокрема щодо висвітлення його головних історичних концепцій. Це неповажні закиди — Грушевський також був істориком літератури, якщо ідеться про діапазон його наукової творчості, а до того ніхто не забороняв В. Сарбееві публікувати матеріали про Грушевського в *УІЖ* та інших виданнях Академії Наук.

історії України, починають все більше й настише виходити російською мовою, начебто історію свого народу не варто й необов'язково писати його мовою. Ця ж таки позиція в Інституті філософії.⁸³

Не зважаючи на «Резолюцію» Президії СПУ, в якій висунуто вимогу, що «Українській мові в УРСР має належати провідна роль у партійних і державних органах, наукових і навчальних закладах»,⁸⁴ історичні і взагалі наукові дослідження в Україні, за малими винятками, друкуються російською мовою і у цьому відношенні Інститут історії і советські українські університети ведуть виразну русифікаторську політику.

Висновки Валерія Шевчука про діяльність Кондуфора і його партійних соратників у Інституті історії АН вірні, і наразі не видно, щоб історики типу Сарбея здали свої позиції і зачали займатися об'єктивним історичним дослідженням без директив політичного комісаря України Щербицького — головного русифікатора національної культури і взагалі суспільного життя в советській Україні.

Як собі уявляють «перебудову» *Українського Історичного Журналу* — партійні історики? Вони рекомендують і вимагають «необхідно здійснювати науковий аналіз партійного будівництва», «вести критику буржуазних і буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії» і в УІЖ включити «авторитетних вчених, практичних працівників, ветеранів партії».⁸⁵

Теперішній етап розвитку советської історичної науки, нагадає у деякій мірі, 1960-і роки, в яких розгорталася боротьба між партійними істориками-апаратчиками, які наполягали на забронзуванні старих політично-історіографічних концепцій, виложених в *Тезах КПСС до 300-річчя возз'єднання України з Росією* й істориками, які намагалися підважити офіційну схему советської історії і змагали до реабілітації М. І. Костомарова, О. Лазаревського, Д. Яворницького, Д. Багалія, М. Грушевського та інших провідних істориків. Сьогодні, під тиском СПУ і українського свідомого громадянства, також говориться про реабілітацію і про видання деяких творів Д. І. Яворницького, М. І. Костомарова, М. Грушевського та інших видатних істориків. Якщо ці проекти реалізуються — це буде конкретний успіх тих, які тепер стоять у затишній боротьбі із науковими установами і партійними колами, які сприяють русифікації української науки і культури. Хочеться вірити, що ці інтелектуальні сили, які повірили в «гласність» і започаткували боротьбу за збереження національної історичної пам'яті в Україні — переможуть. Проте, на цей оптимістичний висновок, наразі, немає відповідних даних. Можна лиш ствердити, що дальша толеранція фальсифікації української історії, нагальна русифікація наукових установ і життя, витіснення української мови з українських середніх шкіл і університетів в советській Україні була б рівнозначна з національною

⁸³ Валерій Шевчук, «Без кореня крона мертва», *Культура і життя*, ч. 6, 1988.

⁸⁴ «Резолюція Президії правління СПУ та правління київської організації СУП», *Літературна Україна*, ч. 30, 28 липня 1988.

⁸⁵ «У ЦК Компартії України. Про роботу Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіялу Інституту марксизму-ленінізму...», *Український історичний журнал*, ч. 7, 1988, стор. 7-8.

смертю української нації. І тому теперішню діяльність Спілки Українських Письменників слід лиш привітати і побажати їм конкретних успіхів. І коли сьогодні в Москві українські письменники говорять про «голод 1933 року, який позбавив життя мільйонів українців» і вимагають покарання винуватих, себто тих, з числі вини сталася ця трагедія» — це є конкретний успіх.⁸⁶ Це роблять письменники — а де є українські советські історики, Інститут історії АН, який повинен займатися виправленням фальсифікацій історичних фактів і всіх «білих плям» в історії України? Чекаємо на їхню відповідь.

Наразі можемо лиш підкреслити що на сторінках *Українського Історика* протягом останніх 25 років ми досліджували розвиток советської української історіографії і діяльність наукових установ. Тепер, у періоді т. зв. «гласності» — горбачівської «перебудови», ще більше присвятимо місця теперішнім науковим і політичним процесам в советській Україні і будемо викривати дальшу фальсифікацію історії України в працях советських істориків — це найменше, що можемо зробити для систематичного дослідження теперішнього стану історіографії в Україні.

Наші думки про становище культури і історії в советській Україні в періоді т. зв. перебудови бажаємо закінчити деякими спостереженнями Івана Дзюби, який дає такі коментарі:

Потрібен могутній корпус інтелектуалів-гуманітаріїв. Тільки так можна сьогодні забезпечити нормальний духовний тонус нації. У нас такого корпусу немає. І звідки йому взятися. Ніхто його не готує. Вузи і не збираються виховувати інтелектуалів, зорієнтованих на розвиток і творення духовності нації і забезпечення для нього і знаннями, і здоровим національним самоусвідомленням, і уявленням про повноту проблематики національної культури в трьох її вимірах: історичному, сучасному, перспективному. До творення і дослідження національної культури стають одиниці, і приходять вони здебільша стихійно, самотужки виробляючи собі таке-сяке національне самоусвідомлення і частогусто розуміючи проблематику культури на дилетантському рівні... І мало що зміниться, поки в університетах, педінститутах, інститутах культури не утвердиться традиція постійного інтересу до духовної спадщини свого народу, традиція глибокого вивчення рідної мови, літератури, історії; поки вони самі не стануть вогнищами і пропагандистами національної культури; поки в них не будуть розроблені широкомасштабні й довгострокові програми наукових робіт з україніки... Візьмімо історію. Хіба не з історії йде те, що можна було б назвати властивим багатьом суб'єктивним комплексом національної неповноцінності

⁸⁶ «Виступ делегата Олійника Б. І., *Літературна Україна*, ч. 27, 7 липня 1988. У своєму виступі на Всесоюзній конференції Комуністичної партії у Москві, Б.І. Олійник, секретар Правління Спілки Письменників СРСР і секретар СПУ, вимагав в імені СПУ, щоб «опублікувати нарешті, „білу книгу” про ті чорні часи, де з стенографічною чіткістю і точністю до кінця викрити не тільки Сталіна, а й визначити міру вини кожного з тих, хто його оточував, назвати поіменно не тільки жертви, а й тих, хто замислював і виконував акти беззаконня», там же. Цей самий підхід можна застосувати до советських істориків, які нищили національну культуру і творили історичні міти намагаючися виправдати злочини тих, які фізично ліквідували українських науковців і нищили національну культуру.

— суб'єктивним тому, що, здавалося б, об'єктивних підстав для нього нині немає... У самій перебудові є драматичні суперечності... На мій погляд, головна суперечність в тому, що вона йде згори, хоч відбиває інтереси низів. Створюється враження її *дарованості*, хоч насправді вона вистраждана. А дароване можна завжди взяти назад. Гарантій немає — при всіх розмовах про необхідність гарантій... звідси страх, постійне відчуття, що не сьогодні-завтра все повернеться на своє звичне місце.⁸⁷

Спостереження Івана Дзюби відзеркалюють сьогодишню оцінку українських інтелектуалів явища «гласності» і «перебудови» в советській Україні. На мій погляд, вона є вірна.

На основі українських советських видань можна зробити певні тимчасові заключення відносно теперішнього стану історичної науки в советській Україні. Усі історики говорять і пишуть про «перебудову», «гласність», «білі плями» і потребу «створити справді наукову історію, очищену від суб'єктивних нашарувань, помилкових оцінок і прямих спотворень історичної дійсності».⁸⁸ Проте «перебудова» історичних наук і суспільствознавства в Київській Академії Наук УРСР, а зокрема в Інституті історії АН, йде по старій партійній лінії. Це виразно бачимо із матеріалів «круглого стола» н.т. «Історична наука і сучасність», що появились в *Українському Історичному Журналі* за серпень 1988 р.⁸⁹ На думку советських істориків в галузі історичних наук «головне місце займають проблеми історії класів та соціальних груп, формування *єдиної соціальної спільності* народів СРСР».⁹⁰ Рівночасно рекомендується, щоб історики і суспільствознавці вносили у виховання «в радянських людей» непримиренність «до чужих нам поглядів, будь яких проявів буржуазної ідеології. Одним з головних напрямів історичної науки була і залишається, зокрема боротьба проти ідеологів антикомунізму».⁹¹ І саме тому вони далі засуджують Грушевського і його історичні твори, в яких пропагується «одверто націоналістична концепція, войовничі прагнення відокремити і протиставити історію українського та російського народів, довести, нібито вони йшли „відмінними шляхами“, а взаємовідносини між народами просякнуті незмінною і непереборною ворожістю».⁹² Отже так виглядає «гласність» в советських

⁸⁷ Іван Дзюба, «В обороні людини і народу», *Літературна Україна*, ч. 26, 1988.

⁸⁸ «Історична наука і сучасність (Матеріали „круглого столу“)», *Український Історичний Журнал*, ч. 8, 1988, стор. 23.

⁸⁹ У Нараді «круглого стола» брали участь члени Інституту історії АН УРСР і деякі члени редакції *Українського Історичного Журналу*. Наукові наради відкрив Ю.Ю. Кондуфор, директор Інституту історії, а також один із провідних істориків-партійних апаратчиків.

⁹⁰ «Історична наука і сучасність», *цит. пр.*, стор. 13 (виступ І. Лукінова).

⁹¹ *Там же*, стор. 9 (виступ Ю.Н. Єльченка). Цікаво згадати, що Ю.Н. Єльченко, секретар ЦК Компартії України, у своєму виступі ствердив, що в Україні творяться різні самодіяльні об'єднання зорієнтовані «на вивчення проблем історії, охорону історичних та культурних пам'яток. На жаль, в їхнє середовище часом проникають особи, які переслідують вузькокорисні інтереси, не мають нічого спільного з піклуванням про справді революційне оновлення радянського суспільства», *там же*.

⁹² «Історична наука і сучасність», *цит. пр.*, стор. 35 (виступ Р. Г. Симоненка).

Історіографічні дослідження

Любомир Винар

НА СЛУЖБІ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ: «УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК», 1963-1988

(Продовження)

ГЛАСНІСТЬ І СОВЕТСЬКА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

На сторінках *Українського Історика* друкувалися розвідки присвячені критичному розглядові псевдонаукових гіпотез і концепцій советських істориків сталінського і післясталінського періодів. Зокрема ми звернули увагу на советську гіпотезу про спільність походження російського, українського і білоруського народів, які на думку советських істориків, пов'язані один з одним «єдністю походження і спільністю всього історичного і культурного розвитку».⁹⁵ Ми уважаємо, що пропагована концепція про створення «нової історичної спільноти» т. зв. «радянського народу» із своїм центром в Москві, була і є найбільш загрозливою російсько-советською концепцією для національного і культурного розвитку української нації. Русифікація і фальсифікація української історії і української національної культури в советській Україні брежнєвського періоду виразно вказували на систематичну затрату і стертя історичної пам'яті серед різних шарів українського населення і на зникнення його національної свідомості. З перспективи часу бачимо, що наша оцінка стану української советської історіографії була вірна. Тепер, в добі т. зв. «гласности» можемо повністю погодитися з думками Юрія Пригорницького, що історична наука періоду «сталінізму і брежнєвщини була багато в чому історією боротьби проти історії».⁹⁶ Українські письменники і літературознавці стали в обороні повноправності української мови, а zarazом стверджу-

⁹⁵ Любомир Винар, «Думки про «Українського Історика» і сучасний стан української історичної науки», *Український Історик*, т. 15, ч. 1-3, 1978, стор. 10-11.

⁹⁶ Юрій Пригорницький, «Реабілітація Херсифрона або довга тінь *Короткого курсу*», *Літературна Україна*, ч. 14, 6 квітня 1989, стор. 7. Автор цієї цікавої статті пише: «Ні, не випадково бюрократичний диктат завжди виявляється і в диктаті над історією, диктує глави історикам переписувачам. Для авторитарного способу управління життєво необхідним є утвердження міфу, що ніякої альтернативної думки про «шлях яким ідемо» бути не може і що сама наявність такої думки є шкідливою і вкрай небезпечною... Спущена «згори» версія шляху мусіла бути догмою — ба ні, аксіомою — не лише для істориків. Оборона від правди й демократії може бути лише круговою. Тож «підправлена» історія мусіла поставати скрізь — у кінематографі й театрі, в літературі й живописі, у скульптурі й піснях».

вали систематичну русифікацію українського шкільництва і зневажання української мови у високошкільних установах де «за останні роки майже повністю переведено на російську мову (на увазі має автор значну частину предметів — Л. В.)... Лишається тільки подивуватися, як легко у деяких наших республіканських відомствах списуються «за непотрібністю» такі скарби, як рідна мова, література, історія...»⁹⁷ У вступному слові Олесь Гончар «Саморозквіт нації» під час установчих зборів Товариства української мови ім. Тараса Шевченка, що відбулися в Києві 11-12 лютого 1989 р., читаємо засудження і гостре обвинувачення брежнєвсько-сусловського режиму сповненого патологічною ненавистю до всього національного, який взявся «послідовно насаджувати антинаукову, глибоко антинародну доктрину про злиття націй».⁹⁸

⁹⁷ Леонід Новиченко, «Українська радянська література в патріотичному та інтернаціональному вихованні трудящих», *Літературна Україна*, ч. 26, 25 червня, 1987, стор. 2.

Два роки пізніше Валерій Бойченко стверджує, що «Партійний і радянський апарат користується мовою російською; навіть на селі найменше начальство, посівши найнижче крісло, переходить на мову російську — «мову начальства»... За роки сталінщини, яка вселила в людей страх навіть зватися українцем, за роки брежнєвщини-сусловщини, коли націям треба було «зливатися», найбільше постраждали такі області, як Миколаївщина. Внаслідок чого вирости цілі покоління і українців і росіян, які «по-українски не читають», які відлучені від української книжки... То чи можна за таких умов чекати від самих українців Миколаївщини високого патріотизму, самоповаги, національної свідомості? Звісно, ні, адже зазначене явище активно працює на національний нігілізм, на зневагу до української культури». В. Бойченко, «Пам'ять — у глухому куті», *Київ*, ч. 3, березень 1989, стор. 6-7.

⁹⁸ Олесь Гончар, «Саморозквіт нації», *Літературна Україна*, ч. 7, 16 лютого 1989, стор. 1.

Гончар так характеризував стан національної культури в советській Україні: «Душогуби стояли близько. Багато що їм вдалося. Зникали національні школи, недоступною ставала справжня історія народу; різні недоуки замінювали її своїми кон'юктурними фальсифікаціями. Невтомні зливачі націй, лжеінтернаціоналісти, хіба не готовили вони нам мовний Чорнобиль, запевняючи, що процес асиміляції мов виникає стихійно, що оніміння націй, самознищення народу треба розглядати, як вищий етап прогресу. Нині ясно, що то був тяжкий злочин проти національних культур, то була акція запланована, сусловські лакизники з ученими ступенями вже прикидали терміни, коли і яка мова загине остаточно».

Тут можна підкреслити, що Олесь Гончар і члени Спілки письменників України та новостворене Товариство української мови ім. Т. Шевченка, взяли на себе завдання «рятувати нашу мову, нашу культуру, наші національні святині, які опинилися в небезпеці... Нашим поколінням було важко писати історію рідного народу, вже саме звернення до неї викликало підозру, а то й дещо більше. Ці білі плями заповнювати вам. Пам'ятайте — це ваш обов'язок». Юрій Мушкетик, «Повертатися до джерел. Виступ на республіканській нараді молодих літераторів», *Літературна Україна*, ч. 10, 9 березня 1989, стор. 6.

Ми нарочито наводимо деякі довгі цитати з статей українських літератів для схоплення теперішньої культурно-політичної ситуації в Україні і ролі Спілки письменників України (СПУ).

Створення Товариства української мови імені Т. Шевченка наглядно свідчить про затяжну боротьбу української інтелігенції за удержавлення української мови в усіх ділянках суспільного життя в Україні, як також за формування національної самосвідомості та історичної пам'яті серед широких кіл українського суспільства в советській Україні. Не менш важливим з політично-ідеологічного аспекту є створення Народного Руху України за перебудову та оприлюднення програми цієї масової добровільної організації, яка, між іншим, намагається перетворити «Українську РСР у правову державу, де право людини, вільний розвиток особистості є головною засадою розвитку суспільства», а також буде «створювати умови для переходу від народовладдя на словах до реального повновладдя народу; домагатися справжнього суверенітету України, як і інших республік СРСР».⁹⁹ У розділі «Національне питання. Мова. Культура» програми Руху стверджено, що «Рух» розцінює виховання національної гідності, історичної пам'яті, прищеплення любови до рідної мови, дбайливого ставлення до культурної національної спадщини, широке та об'єктивне висвітлення та вивчення всіх сторінок історії українського народу як одне з головних завдань відповідних державних установ, закладів культури, творчих і молодіжних організацій».¹⁰⁰

Ми нарочито навели уривок з програми Руху, який відноситься до української культури і об'єктивного вивчення рідної історії для кращого схоплення тих національно-культурних процесів, які тепер проходять в Україні. Як можна було сподіватися партійно-бюрократичний апарат на чолі з Щербицьким, а рівночасно видатні діячі-апаратчики Академії Наук УРСР, які продовжують стару лінію періоду «застою» різко засудили програму Н. Руху, в якій «немає жодної згадки про Компартію України. Як же автори уявляють собі механізм практичного співробітництва з КПРС, минаючи тримільйонну республіканську партійну організацію».¹⁰¹ У дальшому критики твердили, що «проекту бракує справжнього розуміння інтернаціоналізму», а також ствердили, що «вимоги загального переведення середніх спеціальних і вищих учбових закладів республіки на українську мову навчання без достатнього урахування можливостей і суспільних потреб йдуть врозріз з елементарним демократизмом (? — Л. В.)».¹⁰² Взагалі цей документ «академіків-партапаратчиків» наявно вказує,

⁹⁹ «Програма Народного Руху України за перебудову», *Літературна Україна*, ч. 7, 16 лютого 1989. Проект програми Руху підготували ініціативні групи Київської організації Спілки Письменників України та Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка.

¹⁰⁰ Там же.

¹⁰¹ «Револуційна перебудова-кровна справа народу», *Літературна Україна*, ч. 8, 23 лютого 1989.

Цю заяву підписали: В. Кухар, віцепрезидент АН УРСР, І. Лукінов, віцепрезидент АН УРСР, В. Скок, віцепрезидент АН УРСР, Б. Стогній, гол. вчений секретар президії АН УРСР, Ф. Рудич, директор Інституту історії партії, А. Гордієнко, заступник директора Інституту філософії АН УРСР.

¹⁰² Там же. Цікаво згадати, що автори цього звернення далі твердять, що «Український народ у результаті перемоги Великого Жовтня створив власну соція-

що впливи Щербицького в Академії Наук доволі сильні, і що в Україні іде затяжна боротьба між провідними діячами теперішнього національного відродження і представниками неосталінізму типу Щербицького і його команди. Така теперішня національна і політична дійсність в Україні в контексті т. зв. «гласності».

Вирає основне питання про теперішній стан історичної науки і про можливість її дальшого розвитку в советській Україні. Чи існує можливість основної переоцінки теперішньої історичної партійної схеми історії України! Чи можуть українські історики відкинути історичні псевдонаукові концепції, які постали в періоді сталінської диктатури і її послідовників в наступних роках? І врешті вирає питання про відповідальність Інституту історії АН УРСР і українських советських істориків перед наукою і українським народом, якщо ідеться про фальшування історії України протягом минулих сімдесяти років у советських наукових історичних і шкільних виданнях. Як українські советські історики розв'язують проблему т. зв. «білих» і «чорних» плям в історії України?

Щоб задовільно відповісти на ці основні питання треба бодай коротко навітлити теперішні настанови наукових інститутів Академії Наук в советській Україні. Інститут Історії з його директором Ю. Ю. Кондуфором та Інститут соціальних і економічних проблем зарубіжних країн очолений А. М. Шлепаковом боронять свої старі позиції і у значній мірі оправдують наукову роботу періоду «застою», як також боронять свої старі праці.¹⁰³ Цю саму лінію провадить *Український історичний журнал* —

лістичну державу» і що «возеднаний український народ зайняв гідне місце на міжнародній арені», там же. У світлі нагальної русифікації української культури і науки і фізичного винищення українського народу доби Сталіна і його наслідників — це твердження звучить, як цинічна насмішка «товаришів-академіків» над трагедією української нації під советською терористичною владою в Україні.

Уже 27 лютого відбулося розширене засідання президії Академії Наук УРСР з участю провідників партійних організацій на якому розглянено питання ставлення до програми Народного Руху України. Учасники цього засідання ствердили, що ряд положень програми «явно не узгоджується з діючими партійними та державними документами. Зокрема, в проєкт введено нове поняття „народної власності“». Президія АН винесла постанову «Про проєкт Народного Руху України» в якій засуджує його програму, яка «не відповідає завданням об'єднання зусиль трудящих республіки». Докладні інформації про це засідання АН в статті «Підвищувати віддачу науки, відповідальність за перебудову», *Літературна Україна*, ч. 9, 2 березня 1989, стор. 2.

Одним із головних промоторів НРУ України є керівник Київської організації СПУ Іван Драч і інші партійні письменники, які борються з русифікаторською політикою В. Щербицького й інших діячів ЦК КПУ.

¹⁰³ У цьому відношенні важливе визнання Ю. Кондуфора, який пише: «Скажу відверто: все, що ми писали, досліджували, йшло від чистого серця, від душі. Ми щиро вважали, що писати слід саме так, а не інакше. Все диктувалося свідомістю часу... Ми, історики, не виявилися здатними вчасно попередити партію про певні негативні процеси...» Ю. Кондуфор, «Завдання дальшого розвитку історичних досліджень в Українській РСР у світлі рішень XXVII з'їзду КПРС», *Український історичний журнал*, ч. 4, 1988, стор. 6.

офіціоз «Інституту історії, Інституту історії партії при ЦК Компартії України і Філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС». Для характеристики партійних істориків, які належать здебільша до «наукової команди» В. Щербицького, згадаємо виступ секретаря ЦК Компартії України Ю. Н. Єльченка на форумі «круглого стола», що його організувала Редакція *Українського історичного журналу* разом з Інститутом історії АН у березні 1988 р. у Києві. На його думку головним питанням сьогодні є «розуміння сутності соціалістичного суспільства», а одним із «головних напрямів історичної науки була і залишається, зокрема боротьба проти ідеологів антикомунізму. Серед учених не може мати місця позиція сторонніх спостерігачів. Слід поставити справу так, щоб жодна серйозна праця з історії не вважалася повноцінною та завершеною, якщо у ній відсутня критика буржуазних тлумачень досліджуваних питань... Необхідно враховувати, що й на науковій ниві посилюється гостра ідеологічна боротьба на релігійному та клерикально-націоналістичному ґрунті».¹⁰⁴ М. В. Коваль, головний редактор УІЖ, говорив, що до редакції журналу звертаються читачі з проханням заповнювати «білі плями»... але під «білими плямами» розуміємо не тільки «негативні процеси минулого, а й те... як, долаючи перешкоди, рядові комуністи... виконували свій обов'язок, будували соціалістичне суспільство».¹⁰⁵ Натомість І. Хміль (Інститут історії АН) твердив, що

Фальсифікація історії України під націоналістичним кутом зору стала справою буржуазної історіографії як такої у цілому, і нас не повинно вводити в оману те, що до цієї справи залучені особи українського походження і що їх продукція видається під грифами організацій і центрів, створених у свій час українською контрреволюційною еміграцією. І це теж один із пропагандистських прийомів імперіалізму в його ідеологічній боротьбі проти соціалізму.¹⁰⁶

Як бачимо, у всіх тих виступах партісториків проводиться їхня ідеологічна концепція «радянського суспільства-народу», партійності історичного дослідження і боротьби проти «націоналістичної концепції історії України, яку на думку Р. Г. Симоненка, учасника дискусії «круглого стола», пропагував у своїх творах М. С. Грушевський. Отже, як бачимо, історики, які гуртуються у вищенаведених установах, за малими винятками,

Історик Я. С. Каракула пише, що «Для історіографа сьогодні є й інша небезпека: опинитися в ролі прокурора чи судді, який з висоти сучасного розуміння процесів буде навішувати ярлики тим історикам, які в силу конкретних обставин допустилися помилок. Такий підхід був би не тільки не науковим, але й не історичним». Див. «Перебудова та актуальні проблеми історіографії історії КПРС», *Український історичний журнал*, ч. 10, 1988, стор. 27. Мабуть автор забув, що розгром української історіографії в 1930-их роках і пізніше саме базувався на «дослідженнях» — нападах партійних істориків на представників національної схеми історії України.

¹⁰⁴ «Історична наука і сучасність (Матеріали «круглого столу)», *Український історичний журнал*, ч. 8, 1988, стор. 9.

¹⁰⁵ *Цит. пр.*, стор. 23.

¹⁰⁶ Там же, стор. 59-60.

дальше пропагують старі советські історичні концепції і наразі не включилися в боротьбу за утвердження української національної культури і заповнення «білих» плям історії України правдивою реконструкцією українського історичного процесу. Ці дослідники належать до тих, які на думку Бориса Олійника, «заражені ідеєю «злиття», вперто вчепившись за старе, як могли стримували процес національного відродження».¹⁰⁷ Наразі не бачимо поважніших познаних, які вказували б на бажання цієї групи істориків включитися в ґрунтовну перебудову української советської історіографії, проте це не значить, що в майбутньому ці кадри партійних істориків, а зокрема Інститут Історії АН, буде дальше боронити свої теперішні позиції. Вони бачать, що «широка громадкість справедливо говорить про наявність кон'юктурщини, неповноти висвітлення і суб'єктивізму в історичних працях, про численні невисвітлені «білі», а точніше «темні» плями й викривлення в історії нашої Батьківщини».¹⁰⁸ Майбутність покаже, яке становище займе ця група істориків, яка тепер пов'язана із діяльністю В. Щербинського і його співробітників.

В Академії Наук також діють інститути, які змагають за ґрунтовну переоцінку старих партійно-історичних концепцій історії України, а багато їхніх членів включилися в наростаюче національне відродження в советській Україні і в боротьбу за удержавлення української мови і закріплення української національної культури в усіх сферах громадського і культурного життя в Україні. Тут треба перш за все згадати Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР з його журналом *Радянське літературознавство*, який також фірмує Спілка Письменників України й Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського з його офіційним органом *Народня творчість та етнографія*, що його також підтримує Міністерство культури УРСР. Ці два інститути співпрацюють із Спілкою Письменників України, яка спричинила заснування Товариства української мови ім. Т. Шевченка і укладення програми Народнього Руху України — цих двох установ, які ведуть затяжну боротьбу із русифікаторами суспільного і культурного життя України. У редакційній статті «Нові обрії радянської науки і культури» (*Народня творчість та етнографія*, ч. 5, 1988, стор. 4) читаємо, що

Інститут координує наукову діяльність з багатьма вузами, науковими центрами, творчими спілками, товариствами, організаціями, з театрами і музеями. Усі разом, без метушні і галасу повинні постійно дбати, щоб не загублювалися джерела національної культури, дбати про її престижний рівень. Наші вимоги до неї мають зростати, а не заспокоюватися на занижених компромісних оцінках і судженнях.

На засіданні науковців Інституту літератури АН і катедри літератури Київського педагогічного інституту порушено цілий ряд питань пов'язаних

¹⁰⁷ Борис Олійник, «Національна гідність», *Літературна Україна*, ч. 21, 25 травня 1989, стор. 3.

¹⁰⁸ «Історична наука і сучасність», *цит. пр.*, стор. 29. Ці думки належать П. С. Соханю, який брав участь в дискусії «круглого столу» у березні 1988 року.

із незадовільним станом дослідження української дожовтневої літератури і як вдало підкреслив О. І. Гончар «Одним із негативних наслідків періоду застою є катастрофічне скорочення годин, що відводиться на викладання української літератури в школі».¹⁰⁹ На цих нарадах також стверджено байдужність Міністерства освіти й Міністерства вищої освіти УРСР, які є інертними і «залишилися далеко позаду нашого суспільного культурного прогресу».¹¹⁰ Немає сумніву, що діяльність Спілки письменників України в контексті легальних професійних організацій в советській Україні має вирішальний вплив на формування національного світогляду українського суспільства і державні органи в советській Україні.¹¹¹ У зв'язку з цією діяльністю ЦК Компартії України в окремому повідомленні був примушений ствердити, що у зв'язку із гласністю закономірно зростає «інтерес до подій минулого», а також, що «чимало складних явищ і фактів подається неповно, суперечливо, а подекуди упереджено».¹¹² У цьому повідомленні читаємо, що плянується виділення курсу історії УРСР у середніх школах і вузах, а також, що в Україні

Повільно розгортається робота по виданню науково-дослідницьких, документальних матеріалів з історичного та культурного надбання українського народу... Зволікання з вирішенням цих проблем стримує розробку принципово важливих питань історії УРСР, негативно відбивається на формуванні історичної свідомості трудящих... Вивчення історії УРСР в середніх школах та професійно-технічних училищах республіки не відповідає сучасним вимогам, не забезпечує, формування в учнів цілісного уявлення про давню і сучасну історію України.¹¹³

Отже усі партійні і непартійні громадські, наукові і культурні діячі в Україні бачать до чого doprowadила сталінщина і неосталінщина в ділянках культури, науки і української мови. І тут і треба згадати твердження Олесь Гончара, що «увага до культури, відродження мови повністю відповідає... новому курсові, що його проголосив XXVII зїзд партії і розвинула XIX партконференція. Демократизація, оновлення суспільства відкрили великі можливості для духового розвитку всіх народів країни».¹¹⁴ Та-

¹⁰⁹ «Перебудова і літературна наука», *Радянське літературознавство*, ч. 7, 1988, стор. 9.

¹¹⁰ *Цит. пр.*, стор. 11.

¹¹¹ На зборах Київської організації СПУ, Д. Павличко виразно ствердив: «Ми, рятуючи мову, рятуємо і нашу культуру. Там де гине культура народу, не може бути соціалізму» — «Із звітно-виборних зборів Київської письменницької організації», *Літературна Україна*, ч. 18, 4 травня 1989, стор. 1.

Цей звіт із зборів письменницької організації винятково важливий, якщо ідеться про діяльність українських письменників і їхні вимоги до державних органів УРСР.

¹¹² «У ЦК Компартії України. Формувати історичну свідомість», *Літературна Україна*, ч. 6, 9 лютого 1989, стор. 1.

¹¹³ *Там же*.

¹¹⁴ Олесь Гончар, «Саморозквіт нації», *Літературна Україна*, ч. 7, 18 лютого 1989. Важливо згадати, що Гончар є одним із головних пропагаторів удержання

кож М. С. Горбачев під час своєї недавньої поїздки в Україну, підкреслював у своїх виступах, що

любая нация и народность нашей страны имеет свои традиции, свой язык, свою культуру и мы должны сохранить все то, что сложилось хорошего в нашем союзе, в сотрудничестве его народов.¹¹⁵

Він також підкреслив, що «национальное возрождение стало одной из органичных частей перестройки».¹¹⁶ Отже, як бачимо, є дозвіл від «власть імущих» і тепер виринає питання, як ці твердження впливають на українське наукове і культурне життя в Україні.

Невважаючи на запевнення Горбачева і партійні обіцянки ЦК Комуністичної партії КНРС і ЦК Компартії України, українські советські історики, за малими винятками, не включилися в боротьбу за об'єктивну реконструкцію українського історичного процесу. Назагал можна ствердити з сторінок преси і советських журналів, що в Україні даліше продовжується боротьба між тими, які схвалюють діяльність СПУ і поділяють програму Народнього Руху України і тими колами, які «прикриваючися партійними й державними інтересами «одержують підтримку від «адміністративно-командної системи» в Україні і гальмують процеси оновлення, а крім того та група «прагне законсервувати застійні явища, а тільки намічений в громадському житті соціалістичний плюралізм думок розчавити авторитарним пресом фальшивого єдиномислія і догматичної уніфікації».^{116a} Зовсім ясно, що тут говориться про Щербицького і його «команду» русифікаторів українського багатогранного національного життя включаючи також дослідження історії України. Ситуація виїнятково небезпечна, якщо йдеться про дальший, вільніший розвиток української історіографії і національної культури.

Українські історики (партійні і неупартійні) мають нагоду тепер причинитися до ґрунтовної переоцінки партійних концепцій періоду застою і виконати свій обов'язок перед історичною наукою і українським народом.

української мови. В обороні українців він пише: «Нерідко нам колять очі: це така ваша нація, не вміє дорожити своїм, сама відмовляється продовжувати свій генетичний рід. Але згадаймо реальність: окрім начіплювання ярликів чи було коли-небудь сказано офіційне слово на захист честі й престижу мови українського народу?.. Дико, а втім вважалося нормальним, що одна з найбагатших слов'янських мов із року в рік дедалі більше занедбується, принижується, зводиться до становища упослідженої, відтісняється». Звичайно письменник правий у своїх зіставленнях — але тут треба підкреслити, що це була офіційна настанова советського уряду протягом довгих років.

¹¹⁵ *Перестройка — дело всех народов страны*. Сборник материалов о поездке М. С. Горбачева в Украинскую ССР, 20-24 февраля 1989 года. (Москва, 1989), стор. 40.

¹¹⁶ *Цит. пр.*, стор. 19. Горбачев зовсім не згадує у своїх промовах про русифікацію української культури, а ширить фальшиву пропаганду, що завдяки «воссоединения украинских земель» потужнішав розцвіт національної культури.

^{116a} «Снагу і діяння перебудові. Із звітньо-виборних зборів київської письмен. організації», *Літературна Україна*, ч. 17, 27 квітня 1989.

Наразі, ми бачимо, що літературознавці і письменники борються за реабілітацію українських вчених і письменників і настоюють на потребі видання творів М. Грушевського, В. Антоновича, М. Драгоманова, давніх українських літописів і інших важливих публікацій. У статтях, які друкуються в *Літературній Україні* часто знаходимо покликування на О. П. Довженка, який бачив русифікаторську політику советського уряду і з цього приводу писав у своєму записнику:

Яка ганьба! Яка мерзота! Чия огидна рука тут діяла і во ім'я чого? Країна виховання безбатьченків! Безбатьченків без роду, без племені... Єдина країна в світі, де не викладається історія цієї країни, де історія вважалася забороненим ворожим і контрреволюційним — це Україна. Другої такої країни на земній кулі нема.¹¹⁷

Немає сумніву, що О. П. Довженко вірно відтворив напрямні советсько-російської русифікаційної політики в Україні і становище історії України в советській Україні. Це напевно розуміють советські історики, які своїми лжеконцепціями спільного походження «братніх» російського і українського народів причинилися до такого трагічного стану історичної науки в советській Україні. Може тому, під час теперішньої відлиги, вони не бажають «перестроїтися» і сплатити свій борг перед українською нацією. Ці історики періоду «застою», як писалося в статті Пригорницького, ще сьогодні зберігають свій вплив і теперішня діяльність Інституту історії повністю підтверджує ці висновки.

Не вважаючи на теперішнє становище Інституту історії відносно партійності української історичної науки, під тиском громадської публічної opinio і тих, які очолюють теперішню боротьбу за привернення «історичної пам'яті» українській нації, зроблено певні поступи щодо реабілітації українських істориків. І так відновлено працю Археографічної комісії АН УРСР й покликано до життя комісію по вивченню творчої спадщини академіка М. С. Грушевського. На першому засіданні комісії підкреслено необхідність «вивільнити яскраву хоча й суперечливу постать М. Грушевського від цілої низки вульгарно-однобічних перекирвань і ярликів часів сталінщини і застою «і приступити до перевидання головних праць М. Грушевського»,¹¹⁸ якого дотепер в колах Інституту історії уважають головним промотором «буржуазно-націоналістичних» концепцій історії України. Як відомо, советські партієісторики ставилися напастливо і негативно до наукового вивчення спадщини Грушевського на сторінках «Українського

¹¹⁷ Юрій Пригорницький, *цит. пр.*, стор. 7.

¹¹⁸ «Повернути народів наукову спадщину М. С. Грушевського», *Літературна Україна*, 16 березня 1989.

Як відомо, головним промотором реабілітації М. Грушевського є кандидат філологічних наук С. Білокінь, автор статті «Михайло Грушевський», *Літературна Україна*, 21 липня 1988 і редактор його спогадів, що друкуються в журналі *Київ*. С. Білокінь брав участь в нарадах комісії, в склад якої входять вороги і прихильники наукової спадщини Грушевського, з яких назвемо Ф. Шевченка, М. Котляра, В. Сарбея, В. Смоля, Я. Дашкевича й І. Гирича.

Історика».¹¹⁹ Наразі деякі праці Грушевського передруковуються не в історичних наукових виданнях, а в таких популярних журналах, як *Вітчизна* («Історія української козаччини»), *Київ* («Спогади» Грушевського) і *Жовтень* («Культурно-національний рух»). Як відомо, ці серійні видання пов'язані або видаються Спілкою Українських Письменників. Побачимо, як вищезгадана комісія вив'яжеться із свого завдання і чи справді спроможеться на наукове висвітлення діяльності найвидатнішого історика України.

Тепер виринає основне питання про «перебудову» української історіографії в советській Україні в контексті теперішньої горбачівської «гласності». Які основні завдання стоять перед істориками в Україні?

Українські партійні і непартійні советські історики, які досі підпорядковували свої дослідження марксистській теорії і комуністичній ідеології сталінської і неосталінської орієнтацій, повинні звільнитися в наукових дослідженнях з тих догматично-партійних пут, які не дозволяють на об'єктивну реконструкцію українського і східно-європейського історичного процесу. Советські історики тепер виразно пишуть про вплив Сталіна на історичну науку, яку він уважав за свою службу для утвердження своєї влади і завдяки його впливові «В історично-партійній науці надовго вкоренився догматизм і суб'єктивізм, які й сьогодні гальмують її розвиток».¹²⁰ Отже сьогодні українські історики в Україні повинні перевести критичну аналіз історично-партійних концепцій акад. Б. В. Грекова про спільне походження українського, російського і білоруського народів, які за сталінською інтерпретацією історії були зв'язані спільністю історії, мови і культури. Це саме відноситься до лжеконцепцій про т. зв. київське «древнерусское государство». Греков виразно писав:

У світлі висловлювань Й. В. Сталіна історики переглянули багато що із своїх попередніх праць і враховували нові положення товариша Сталіна в поточній своїй роботі. І моя книга «Київська Русь» теж потребувала перегляду і уточнення... В українське видання книги я вніс необхідні зміни в плані, який впливає з вказівок Й. В. Сталіна...¹²¹

¹¹⁹ Для прикладу згадаємо В. Єдокименка, який писав, що «головний редактор буржуазно-націоналістичного часопису «Український Історик» Любомир Винар» уважав схему М. С. Грушевського за останнє «слово науки про історію України» і тому «незалежна (читай націоналістична — В. Є.) українська історіографія прийняла схему і термінологію Михайла Грушевського як основу для дослідження історичного розвитку України». В. Єдокименко, *Буржуазний націоналізм — запеклий ворог інтернаціонального єднання трудящих* (Київ: Інститут історії партії при ЦК Компартії України, 1976), стор. 48-49. Доволі докладна аналіза ставлення советських істориків і політичних діячів до Мих. Грушевського в період гласності подана в нашій праці — Lubomyr Wynar, *Mykhailo Hrushevsky: Ukrainian-Russian Confrontation in Historiography* (Toronto-New York: Ukrainian Historical Association, 1988), pp. 25-31.

¹²⁰ В. К. Якунін, «Формування культу особи Сталіна та історично-партійна наука», *Український Історичний Журнал*, ч. 1, 1989, стор. 22.

¹²¹ Б. В. Греков, *Київська Русь*, Передмова до українського видання (Київ: «Радянська школа», 1951), стор. 1.

Історіографічно-ідеологічні тези акад. Грекова мали вирішний вплив на схему

Самозрозуміло, що історична схема та історична термінологія Б. Грекова і його співробітників та послідовників, яка була створена, як і він сам пише, за вказівками Сталіна, повинна бути критично обговорена і відкинута українськими істориками, як наскрізь суб'єктивна і нерациональна історична схема, яка віддзеркалювала сталінські ідеологічні основи застосовані до історичних досліджень. Пора вже закінчити з фальсифікацією української середньовічної історії в працях російських і українських советських істориків. Сталінські історичні концепції Грекова і його співробітників і послідовників безпосередньо пов'язані з горевісними *Тезами КПСС до 300-річчя возз'єднання України з Росією* (1954), які не лише скріплювали греківську концепцію про спільність історичних коренів українського і російського народів, далі поглиблювали фальсифікацію історії України, але водночас стали офіційною схемою советської історіографії в Україні. Ці тези пропагували партійно-історичний міт «спільної батьківщини» східно-слов'янських націй і з часом допровадили майже до повної русифікації української культури, українського шкільництва та систематично витісняли українську мову з України і заміщували її російською. Приціл був на знищення духовости українського народу і створення спільноти советських людей походженням з України з розмовною російською мовою. Це мав бути «советський український народ» безбаченків, без своєї історичної метрики, національної культури і без рідної мови та історичної свідомості.

Як бачимо історично-політичні концепції сталінської і брежнєвської доби популяризовані російськими і українськими советськими істориками, які придержувалися «партійної лінії» завдали смертельний удар українській нації, її культурі й українській мові. У контексті цієї схеми розвивалися міти про «старшого брата» — російський народ і його вищість і провідну місію серед інших народів СССР, тоді розвивалася концепція — «советського народу» з партійною доктриною злиття націй, яка на думку Олеса Гончара була «злочинним зазіханням» на природні права нації. Саме цієї схеми-концепції треба позбутися українським історикам в советській Україні, якщо вони дійсно змагають до об'єктивної реконструкції українського історичного процесу. На місце цієї сталінсько-брежнєвської схеми партійної советської історіографії, треба прийняти наукову національну схему історії України з об'єктивною історичною періодизацією і історичною термінологією. Цю справу я вважаю найважливішим сьогодні завданням українських істориків (партійних і непартійних) в советській Україні. І лише тоді, як це станеться можемо говорити про правдиву перебудову україн-

історичного розвитку російського, білоруського і українського народів. Наслідник і учень Грекова, акад. М. Н. Тихомиров, правдиво ствердив, що «Труд академика Грекова наше широкое применение в практике наших вузов, сделавшись обязательным пособием при изучении раннего периода русской истории» М. Н. Тихомиров, *Древняя Русь* (Москва: изд. «Наука», 1975) стор. 286. Так положено сталінсько-грековську концепцію Київської Русі, як основу у реконструкції ранньої «руської історії». З цим історіографічним мітом советської історії в добі гласності треба раз на завжди покінчити.

ської історичної науки і її десталінізацію в советській Україні. Фальсифікацію і русифікацію української історії треба якнайшвидше зупинити і відкинути, якщо історики не бажають даліше залишитися зняряддям протинародньої неосталінської політики знищення української нації. Цей процес критичної оцінки і відкинення попередньої сталінської і післясталінської концепцій історії України може потривати довго з огляду на те, як правильно зазначив історик і заступник директора Інституту історії партії при ЦК Компартії України Я. С. Калакура,

Темпи перебудови, якщо можна так висловитися, на історико-партійному фронті дещо відстають... Прикро, але треба признати, що за три роки перебудови якісні зміни ще не наступили.. Звичайно, дає себе знати інерція, звичка до коментаторства, традиційних підходів, усталених схем безконфліктності. Нинішнє покоління істориків сформувалось на уламках сталінських схем «Короткого курсу», що були піддані реанімації Сусловим і Трапезніковим в роки застою¹²² (Підкреслення мої — Л. В.).

Саме треба позбутися цих сталінських і неосталінських «усталених схем» історії теперішнім українським партійним історикам. А при тім треба підкреслити, що роки т. зв. «застою», про які часто пишеться в українських історичних і українознавчих советських виданнях, зовсім не були періодом «застою» — це були роки активного розгрому української національної культури і фальсифікації української історії на основі цих «усталених схем».

З інших невідкличних і головних завдань істориків є систематичне дослідження винищення українського населення советською владою сталінської і післясталінської доби. Вже тепер згадується на сторінках часописів і журналів в Україні про потребу створення «Книги народньої пам'яті» присвяченої жертвам сталінізму, а зокрема плянується наукове вивчення голоду в Україні у 1932-1933 роках, який спричинив Сталін і його соратники. Навіть на думку партійних істориків «цим жакливим подіям немає і не може бути виправданья».¹²³ Проте ні в *Українському Історичному Журналі*, ні в *Літературній Україні* нічого не знаходимо про дослідження невинних українських жертв сталінського терору у Винниці і Биковні. Чому не згадується про цю трагедію українського народу, а таких Винниць в Україні було багато! Невже ж знову ж історики намагаються творити і закріплювати «білі плями» в найновішій історії України? Тут також радимо українським історикам і Інституту історії АН створити окрему комісію для дослідження долі ліквідованих і пересліджуваних

¹²² «Проблеми історичної науки в світлі XIX всесоюзної партійної конференції», *Український Історичний Журнал*, ч. 12, 1988, стор. 73.

¹²³ «Історична наука і сучасність», *Український історичний журнал*, ч. 8, 1988, стор. 31.

Важливо згадати, що Євген Гуцало пропонує створити «Книгу народньої пам'яті» для відзначення жертв голоду в Україні. У вступній редакційній примітці до статті Гуцала пишеться, що «Пам'ять не прощає злодіянь, що межують з геноцидом». *Літературна Україна*, ч. 45, 10 листопада 1988.

українських істориків в 1930-их, 1940-их, 1950-их і 1970-их і на початку 80-их років. Що сталося з Олександром Грушевським, Сергієм Єфремовим, Агатангелом Кримським, Осипом Гермайзе, Сергієм Шамраєм, Ф. Савченком і сотнями інших брутально знищених українських видатних дослідників? Хто безпосередньо причинився до їхнього знищення і в яких обставинах вони згинули? Хто несе відповідальність за жорстоке переслідування академіка Михайла Грушевського і репресії та ув'язнення його доньки Катерини Грушевської? Які були обставини смерті Михайла Грушевського? Вже найвища пора, щоб історики в Україні виготовили реєстри знищених і репресованих істориків і прилюдно подали відповідні інформації про їхню долю, обставини їхньої смерті, а також прізвиська тих, які причинилися до їхньої загибелі. Це ж спільна відповідальність істориків в Україні й у діяспорі висвітлити ці жахливі події і трагічну загибель українських істориків та інших вчених, які впали жертвою руйницького процесу української національної історіографії совєтською владою. Не можна ж допустити до забуття їхньої діяльності і творчої спадщини в сучасних обставинах т. зв. гласності!

І врешті маємо ще одне побажання до істориків і Академії Наук в Україні. Як відомо, в 30-их роках в процесі ліквідації Академії знищено або заховано багато виготовлених до друку видань ВУАН. Що, наприклад, сталося із готовим до друку збірником «Полуднева Україна» за редакцією М. Грушевського? Яка доля підготовленого першого тома «Історично-біографічного словника України» (літери А-В) за редакцією М. Могилянського? Що сталося із поширеною працею Д. І. Багалія «Українська історіографія XIX і XX Стол.» і з рукописом «Словника історії українського права», що готувався за редакцією акад. М. Василенка? Якщо ці й інші виготовлені до друку праці збереглися в засекречених партійних або інших архівах — треба їх якнайшвидше видати. Якщо ці видання знищено — тоді, на основі архівних даних, треба подати історію їхнього знищення. Наприкінці бажаємо порушити питання доступу до архівів і користування архівними матеріалами. У цій справі Ю. Кондуфор, директор Інституту історії АН пише таке:

Гостро стоїть питання про вільне використання архівних матеріалів. Співробітники всіх відділів Інституту історії АН УРСР вважають, що для поліпшення якості наукових досліджень необхідно ліквідувати неогрунтовані обмеження на використання документів партійних і державних архівів. Потрібно ліквідувати будь-які штучні перешкоди, щоб наукові архіви стали такими ж доступними, як і бібліотеки, хоча б для учених.¹²⁴

Виринає засадниче питання чому ці «необгрунтовані обмеження» використання архівних матеріалів існують в добі т. зв. «гласності». На це Кондуфор не дає жадних пояснень.

Наші спостереження і думки про сучасний стан історичної науки в Україні у контексті горбачовської «гласності» і «перестройки» не претен-

¹²⁴ Ю. Кондуфор, цит. пр., *Український Історичний журнал*, ч. 4, 1988, стор. 20.

дують на вичерпність. Цій тематиці пізніше присвятимо окрему джерельну працю. На сторінках *Українського Історика* — єдиного журналу української наукової історіографії, ми старалися протягом останніх 25-и років навітлювати систематичний руйнівницький процес української історичної науки в советській Україні. Хочемо вірити, що цей процес руйнації припиниться і українські історики виповнять свій обов'язок перед історичною наукою і українською нацією.

Цю частину статті хочемо закінчити цитатою із виступу Дмитра Павличка з приводу відзначення 175 роковин з дня народження українського Прометея — Тараса Шевченка і його національної книги буття української нації — «Кобзаря». Ці думки поета великою мірою характеризують українську дійсність в Україні. Він пише:

«Нам важко збагнути, що ідеї Тараса Шевченка, в основі яких було гнівне засудження російського самодержавства і колоніалізму... зіткнулися саме в поемі «Єретик» з ідеєю слов'янської солідарності, викресали вогонь посланія «І мертвим, і живим...» цього розширеного заповіту нашому народові яким формувалася наша національна свідомість.

«І Коллара читаєте. З усієї сили, І. Шафарика, І Ганку, І в славянофіли так і претесь... І всі мови слов'янського люду — Всі знаєте, А своїє Дастьбі»...

Якби ці слова можна уживати печаткою на мертвих чолах услужливого українського дворянства. Але ж ні, вони звучать аж надто актуально сьогодні, і стосуються іншого, не менш паразитного, та набагато сильнішого в науці класу чиновників, пристосуванців, Кирпо-Гнучкошиєнкових, які не шанують ні чужих мов, ні власної мови, зробивши канцелярський суржик знаком свого одностайного, чолобитного москофільського інтернаціоналізму.

З їхньої вельможної волі «Кобзар» видавався протягом «славних сталінських та брежнєвських десятиліть у скаліченому вигляді... Бували поєстові пам'ятники й музеї, насправді боялися його слова, забороняли читати його найкращі, в суті своїй антидиктаторські творіння, виймали душу із душі народу, і думали довершити діло, яке не вдалося монархам, — забрати в нації мову та історичну пам'ять, залишивши ідлоуний апарат для роботи...»¹²⁵

Хочеться вірити, що партійні українські історики читають статті партійного українського поета Дмитра Павличка і роблять певні висновки і зіставлення відносно історичної пам'яті української нації і дальшого розвитку української історіографії.

(Закінчення в наступному числі)

¹²⁵ Дмитро Павличко, «Совість і доля. Виступ на відкритті міжнародного шевченківського форуму «Від серця Європи — до серця України», Прага, 10.V.1989», *Літературна Україна*, ч. 22, 1 червня 1989, стор. 5.